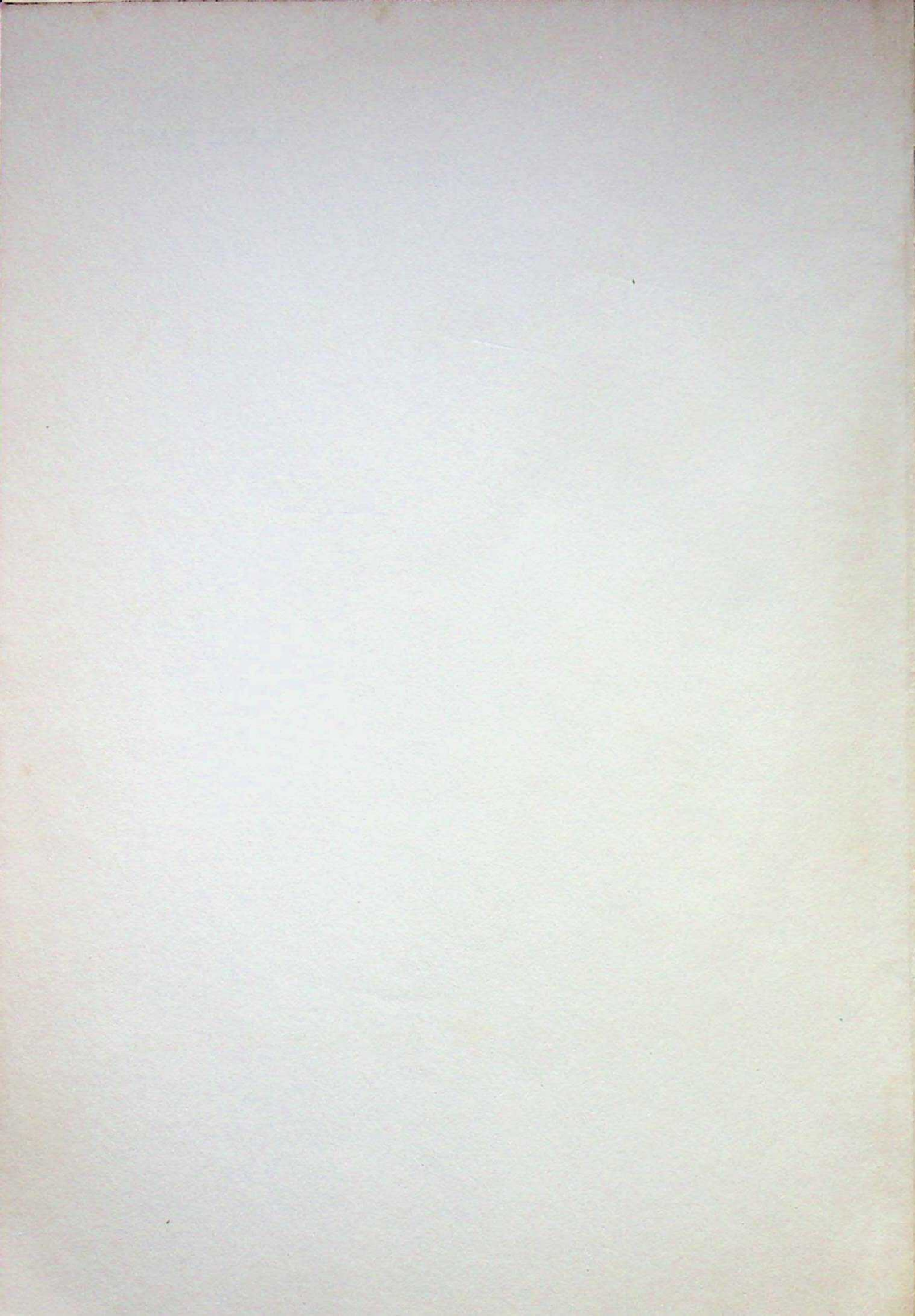

KARL MARX

W.I. LENIN

W. I. Lenin

KARL MARX

(Korte biografische schets
met een uiteenzetting
van het marxisme)

Vijfde druk

Uitgeverij Pegasus Amsterdam MCMLXXII

Oorspronkelijke titel: В. И. Ленин · Карл Маркс

Boekverzorging en omslag: Robert Metz

Vijfde druk

Copyright Nederlandse vertaling:

Uitgeverij Pegasus, Amsterdam

ISBN 90 6143 011 9

Voorwoord

Gepubliceerd in 1918 in de brochure:
N. Lenin, 'Karl Marx',
Uitgeverij 'Priboi', Moskou

Het hier als een speciale uitgave verschijnende opstel over Karl Marx heb ik (voorzover ik me kan herinneren) in 1913 voor Grunats Lexikon geschreven.¹ Aan het einde van het opstel was een vrij uitvoerige lijst van overwegend buitenlandse literatuur over Marx toegevoegd. In de onderhavige uitgave is die weggelaten. Voorts heeft de redactie van het lexikon van haar kant het slot van het opstel, dat gewijd was aan een uiteenzetting van de revolutionaire tactiek van Marx, om redenen van censuur geschrapt. Helaas ben ik niet in staat dit slot hier weer toe te voegen, want de eerste versie is ergens bij mijn aantekeningen in Krakau of in Zwitserland gebleven. Ik herinner me slechts dat ik in het slotdeel van het opstel onder andere Marx' brief aan Engels van 16 april 1856 heb geciteerd, waar Marx schreef: 'The whole thing in Germany (De hele zaak in Duitsland) zal afhangen van de mogelijkheid to back the Proletarian revolution by some second edition of the Peasants' war (de proletarische revolutie te ondersteunen door een soort tweede versie van de Boerenoorlog). Dan wordt het een voortreffelijke zaak.' Juist dit werd door onze mensjewiki sedert 1905 niet begrepen, dezelfde mensjewiki, die thans terechtgekomen zijn bij het volledige verraad aan het socialisme en overgelopen zijn naar de kant van de bourgeoisie.

N. Lenin

Moskou, 14 mei 1918

KARL MARX

(Korte biografische schets
met een uiteenzetting
van het marxisme)

Geschreven juli-november 1914.
Voor het eerst gepubliceerd in 1915
in Granats Lexikon, 7de druk, deel 28.
Ondertekening: W. Iljin.

Karl Marx werd op 5 mei 1818 in Trier (Rijn-Pruisen) geboren. Zijn vader was advocaat, een jood, die in 1824 tot het protestantisme was overgegaan. Het was een welgesteld, beschaafd, maar niet revolutionair gezin. Na het gymnasium in Trier te hebben afgelopen, ging Marx naar de universiteit, eerst in Bonn, daarna in Berlijn en studeerde rechten, vooral echter geschiedenis en filosofie. Hij beëindigde zijn universitaire studie in 1841 met een doctorsdissertatie over de filosofie van Epicurus. In zijn opvattingen was Marx toentertijd nog Hegeliaan en idealist. Te Berlijn behoorde hij tot de kring der 'linkse Hegelianen' (Bruno Bauer en anderen), die uit Hegels filosofie atheïstische en revolutionaire conclusies trachtten te trekken.

Na zijn universitaire studie voltooid te hebben, verhuisde Marx naar Bonn, waar hij op een professoraat rekende. Maar door de reactionaire politiek van de regering, die in 1832 Ludwig Feuerbach zijn leerstoel door de neus had geboord, in 1836 opnieuw had geweigerd hem tot de universiteit toe te laten en in 1841 de jonge professor Bruno Bauer het recht had ontnomen in Bonn college te geven, werd Marx gedwongen de gedachte aan een geleerdenloopbaan te laten varen. De ontwikkeling van de inzichten der linkse Hegelianen in Duitsland maakte in die tijd zeer snelle vorderingen. Ludwig Feuerbach in het bijzonder was vanaf 1836 begonnen de theologie te kritiseren en zich aan het materialisme te wijden, dat in 1841 tenslotte zijn denken volledig beheerste ('Das Wesen des Christentums'); in 1843 verschenen zijn 'Grundsätze der Philosophie der Zukunft'. 'Men moet de bevrijdende werking' van deze boeken 'zelf hebben beleefd', schreef Engels later over deze geschriften van Feuerbach. 'Wij' (d.w.z. de linkse Hegelianen, onder wie ook Marx) 'waren allen terstond

Feuerbachianen'. In die tijd werd in Keulen door radikale burgers van het Rijnland, die aanrakingspunten met de linkse Hegelianen hadden, een oppositioneel blad gesticht, nl. de 'Rheinische Zeitung'³ (het begon op 1 januari 1842 te verschijnen). Marx en Bruno Bauer werden als de voornaamste medewerkers aan het blad verbonden; in oktober 1842 werd Marx hoofdredacteur en verhuisde van Bonn naar Keulen. De revolutionair-democratische richting van het blad werd onder de redactie van Marx steeds duidelijker; de regering onderwierp het blad eerst aan een dubbele en drievoudige censuur en besloot tenslotte op 1 januari 1843 het blad volledig te onderdrukken. Marx zag zich daarop gedwongen zijn post van redacteur op te geven, maar zijn vertrek redde de krant ook niet, die in maart 1843 haar verschijning moest staken. Van de belangrijkste door Marx in de 'Rheinische Zeitung' gepubliceerde artikelen noemt Engels, buiten de verderop vermelde*, ook dat over de toestand van de wijnboeren in het Moezeldal. De journalistieke activiteit had Marx doen beseffen, dat hij onvoldoende vertrouwd was met de politieke economie, die hij dan ook ijverig begon te studeren.

In 1843 trouwde Marx in Kreuznach met Jenny von Westphalen, zijn jeugdvriendin, met wie hij als student al verloofd was. Zijn vrouw stamde uit een reactionaire Pruisische adellijke familie. Haar oudste broer was minister van binnenlandse zaken van Pruisen in een van de meest reactionaire perioden, nl. van 1850 tot 1858. In de herfst van 1843 verhuisde Marx naar Parijs om in het buitenland samen met Arnold Ruge (1802-1880; linkse Hegelian, 1825-1830 in de gevangenis, na 1848 emigrant; na 1866-1870 aanhanger van Bismarck) een radikaal tijdschrift uit te geven. Alleen het eerste nummer van dit tijdschrift, de 'Deutsch-Französischen Jahrbücher', verscheen. Moelijkheden met de verbreiding ervan in het geheim in Duitsland en meningsverschillen met Ruge leidden ertoe, dat de uitgave moest worden gestaakt.

* De door Lenin in het Voorwoord genoemde literatuuropgave is door ons weggelaten. - *de red.*

In zijn artikelen, die in dit tijdschrift zijn verschenen, treedt Marx reeds naar voren als revolutionair, die de 'niets ontziende kritiek op al het bestaande' en in het bijzonder de 'kritiek der wapenen' verkondigt en aan de *massa's* en aan het *proletariaat* appelleert.

In september 1844 kwam Friedrich Engels voor enkele dagen naar Parijs en werd sinds die tijd Marx' beste vriend. Beiden namen gezamenlijk uiterst actief deel aan het toentertijd zeer roerige leven van de revolutionaire groepen in Parijs (van bijzondere betekenis was de leer van Proudhon, waarmee Marx in zijn 'Elend der Philosophie' in 1847 op grondige wijze afrekende). Zij werkten in een scherpe strijd tegen de verschillende leerstellingen van het kleinburgerlijke socialisme de theorie en tactiek van het revolutionaire *proletarische socialisme* of communisme (marxisme) uit. Zie Marx' geschriften uit de periode 1844-1848. In 1848 werd Marx op instigatie van de Pruisische regering als gevaarlijke revolutionair uit Parijs uitgewezen. Hij ging in Brussel wonen. In het voorjaar van 1847 sloten Marx en Engels zich bij een geheim propagandistisch genootschap aan, de 'Bond der Communisten'⁴, hadden een zeer belangrijk aandeel in het werk van het Tweede Congres van deze bond (november 1847 in Londen) en schreven in opdracht van de bond het beroemde, in februari 1848 verschenen 'Communistische Manifest'. Met een geniale helderheid en uitdrukkingskracht is in dit werk een schets gegeven van de nieuwe wereldbeschouwing: het consequente, ook het terrein van het maatschappelijke leven omvattende materialisme, de dialektiek als de meest omvattende en diepgaande leer van de ontwikkeling, de theorie van de klassenstrijd en van de wereld-historische revolutionaire rol van het proletariaat, de schepper van een nieuwe, de communistische maatschappij.

Toen de Februari-revolutie van 1848 uitbrak, werd Marx uit België uitgewezen. Hij kwam weer in Parijs, ging van hier echter na de Maart-revolutie naar Duitsland, en wel naar Keulen. Daar verscheen van 1 juni 1848 tot 19 mei 1849 de 'Neue Rheinische Zeitung'⁵, waarvan Marx hoofdredacteur was. De nieuwe theorie

werd door de loop der revolutionaire gebeurtenissen van 1848/1849 op schitterende wijze bevestigd, zoals ze ook later door alle proletarische en democratische bewegingen in alle landen van de wereld is bevestigd. Door de zegevierende contrarevolutie werd Marx eerst voor het gerecht gesleept (op 9 februari 1849 vrijgesproken) en daarna uit Duitsland uitgewezen (16 mei 1849). Marx begaf zich allereerst naar Parijs, werd na de demonstratie van 13 juni 1849 ook daar uitgewezen en trok naar Londen, waar hij tot aan zijn dood leefde.

De omstandigheden van het emigrantenleven, die uit de (in 1913 uitgegeven) briefwisseling tussen Marx en Engels bijzonder aanschouwelijk naar voren treden, waren uiterst moeilijk. De nood drukte als een verstikkende last op Marx en zijn gezin; zonder de voortdurende financiële offers die Engels zich getroostte om Marx te ondersteunen, zou Marx niet alleen 'Das Kapital' niet hebben kunnen voltooien, maar zou hij ook onvermijdelijk onder de druk van de materiële ellende te gronde zijn gegaan. Bovendien was Marx genoodzaakt voortdurend een niets ontziende strijd te voeren als gevolg van het overheersen van de leerstellingen en stromingen van het kleinburgerlijke en in het algemeen van het niet-proletarische socialisme, en zich somtijds te verweren tegen de meest hatelijke en meest onzinnige persoonlijke aanvallen ('Herr Vogt'). Marx hield zich afzijdig van de emigrantenkringen en werkte in een reeks van historische geschriften zijn materialistische theorie uit; met een bijzondere ijver wijdde hij zich aan de studie van de politieke economie. Deze wetenschap werd door Marx gerevolutioneerd (zie hieronder de *Leer* van Marx) in zijn werken 'Zur Kritik der politischen Ökonomie' (1859) en 'Das Kapital' (deel I, 1867).

Het tijdvak van de herleving van de democratische bewegingen aan het einde van de vijftiger en in de zestiger jaren riep Marx opnieuw tot praktische werkzaamheid. In 1864 (op 28 september) werd in Londen de beroemde Eerste Internationale gesticht, de 'Internationale Arbeiderassociatie'. Marx was de ziel van deze

organisatie, de schrijver van haar eerste 'Adres' en van een lange reeks van resoluties, verklaringen en manifesten. Terwijl Marx de arbeidersbeweging van de verschillende landen concentreerde en de uiteenlopende vormen van het niet-proletarische, voor-marxistische socialisme (Mazzini, Proudhon, Bakoenin, het Engelse liberale Trade-Unionisme, het schommelen naar rechts van de Lassalleanen in Duitsland e.d.) in de bedding van gezamenlijk optreden trachtte te loodsen, waarbij hij de theorieën van al deze sekten en scholen bestreed, smeedde hij een gemeenschappelijke taktiek van de proletarische strijd van de arbeidersklasse der verschillende landen. Na de val van de Commune van Parijs (1871), die Marx (in 'De burgeroorlog in Frankrijk' 1871) zo diepgaand, juist, schitterend, *doeltreffend* en in revolutionaire geest heeft beoordeeld, en na de scheuring van de Internationale door de aanhangers van Bakoenin was het verdere bestaan ervan in Europa onmogelijk geworden. Na het Haagse Congres van de Internationale (1872) wist Marx te bereiken dat de zetel van de Algemene Raad der Internationale naar New York werd verplaatst. De Eerste Internationale had haar historische rol volbracht; ze ruimde het veld voor een tijdperk van een onvergelijklijk sterkere groei van de arbeidersbeweging in alle landen van de wereld: het tijdperk van haar ontwikkeling *in de breedte*, van het scheppen van socialistische *massa*partijen van de arbeiders op basis van de afzonderlijke nationale staten.

Door de ingespannen werkzaamheden in de Internationale en door de nog inspannendere theoretische studies werd Marx' gezondheidstoestand definitief ondermijnd. Hij zette zijn omwerking van de politieke economie en de voltooiing van '*Das Kapital*' voort, vergaarde tot dat doel een grote hoeveelheid nieuw materiaal en bestudeerde verscheidene talen (b.v. de Russische), doch ziekte verhinderde hem '*Das Kapital*' te voltooien.

Op 2 december 1881 stierf zijn vrouw. Op 14 maart 1883 sliep Marx, in zijn leunstoel gezeten, voor altijd in. Hij ligt naast zijn vrouw begraven op het kerkhof van Highgate in Londen. Van de

kinderen van Marx stierven er enkele op zeer jeugdige leeftijd in Londen, toen het gezin grote armoede leed. De drie dochters trouwden met Engelse en Franse socialisten: Eleanor Aveling, Laura Lafargue en Jenny Longuet. De zoon van laatstgenoemde is lid van de Franse Socialistische Partij.

De leer van Marx

Het *marxisme* is het stelsel van opvattingen en van de leer van Marx. Hij was de voortzetter en geniale voltooiër van de drie voornaamste geestelijke stromingen van de 19de eeuw, voortkomende uit de drie meest vooraanstaande landen der wereld: de klassieke Duitse filosofie, de klassieke Engelse politieke economie en het Franse socialisme in connectie met de Franse revolutionaire leerstellingen in het algemeen. De zelfs door de tegenstanders van Marx toegegeven bewonderenswaardige consequentheid en afgerondheid van zijn opvattingen, die in hun totaliteit het moderne wetenschappelijke socialisme als theorie en program van de arbeidersbeweging in alle beschaafde landen der wereld tot resultaat hebben, nopen ons ertoe de uiteenzetting van de voornaamste inhoud van het marxisme, van de economische leer van Marx, te doen voorafgaan door een kort overzicht van zijn wereldbeschouwing in het algemeen.

Het filosofische materialisme

Vanaf de jaren 1844 en 1845, toen Marx' opvattingen vaste vorm hadden aangenomen, was hij materialist en wel in het bijzonder een aanhanger van Ludwig Feuerbach, wiens zwakke kanten hij ook later uitsluitend zag in de omstandigheid, dat diens materialisme niet voldoende consequent en alzijdig was. Marx zag de wereldhistorische, 'baanbrekende' betekenis van Feuerbach juist in het vastbesloten breken met het idealisme van Hegel en in het verkondigen van het materialisme, dat al in de 18de eeuw, met name in Frankrijk, 'niet alleen een strijd was tegen de bestaande politieke instellingen, alsmede tegen de bestaande religie

en theologie, maar evenzeer... tegen elke metafysika' (in de betekenis van de 'dronken speculatie' als tegenstelling tot de 'nuchtere filosofie') ('Die heilige Familie' in de 'Literarische Nachlass'). 'Voor Hegel', schreef Marx, 'is het denkproces, dat hij onder de naam idee zelfs in een zelfstandig subject verandert, de demiurg' (schepper, voortbrenger) 'van het werkelijke... Bij mij is omgekeerd het ideële niets anders dan het in het hoofd van de mens overgebrachte en vertaalde materiële.' ('Das Kapital', deel I, nawoord tot de tweede druk.) Volledig in overeenstemming met deze materialistische filosofie van Marx schreef Fr. Engels, toen hij haar in zijn 'Anti-Dühring' uiteenzette (*zie aldaar*) – Marx had het manuscript van dit werk onder ogen gehad –: 'De eenheid van de wereld bestaat niet in haar Zijn... De werkelijke eenheid van de wereld bestaat in haar stoffelijkheid en deze is bewezen... door een lange en moeizame ontwikkeling van de filosofie en van de natuurwetenschap... De beweging is de bestaanswijze van de materie. Nooit en nergens heeft materie zonder beweging bestaan of kan zij bestaan... Materie zonder beweging is even ondenkbaar als beweging zonder materie... Vraagt men... wat dan denken en bewustzijn zijn en wat hun oorsprong is, dan vindt men dat het produkten van het menselijke brein zijn en dat de mens zelf een natuurprodukt is, dat zich in en met zijn omgeving ontwikkeld heeft; waarbij het dan vanzelf spreekt dat de voortbrengselen van het menselijke brein, die tenslotte ook natuurprodukten zijn, niet in tegenspraak, maar in overeenstemming zijn met het overige natuurverband.' 'Hegel was idealist, d.w.z. voor hem golden de gedachten in zijn hoofd niet als min of meer abstracte afbeeldingen' (Abbilder, Engels heeft het soms over 'afdruk') 'van de werkelijke dingen en gebeurtenissen, maar omgekeerd golden voor hem de dingen en hun ontwikkeling slechts als de verwerkelijkte afbeeldingen van de ergens reeds vóór het wereldbestaan aanwezige "Idee".' In zijn werk 'Ludwig Feuerbach', waarin Engels zijn en Marx' opvattingen inzake de filosofie van Feuerbach uiteenzet en dat Engels pas

liet drukken, nadat hij hun gezamenlijke oude manuscript uit de jaren 1844/45 over Hegel, Feuerbach en de materialistische opvatting der geschiedenis nogmaals had doorgenomen, schrijft Engels: 'De grote, fundamentele vraag van iedere, speciaal van de nieuwere filosofie is de vraag naar de verhouding van het denken tot het zijn... van de geest tot de natuur... wat is het oorspronkelijke, de geest of de natuur?... Al naar gelang deze vraag op deze of gene wijze werd beantwoord, splitsten de filosofen zich in twee grote kampen. Zij, die vasthielden aan de oorspronkelijkheid van de geest tegenover de natuur, die dus in laatste instantie de een of andere schepping van de wereld aannamen, vormden het kamp van het idealisme. De anderen, die de natuur als het oorspronkelijke beschouwden, behoren tot de verschillende scholen van het materialisme.' Elke andere toepassing van de begrippen idealisme en materialisme (in de filosofische betekenis) sticht alleen maar verwarring. Marx wees niet alleen het op deze of gene manier steeds met de religie verbonden idealisme met kracht van de hand, maar ook het in onze dagen bijzonder verbreide standpunt van Hume en Kant, het agnosticisme, criticisme, positivisme in verschillende varianten; een dergelijk soort van filosofie was voor hem een 'reactionaire' concessie aan het idealisme en in het beste geval een 'beschaamde manier om het materialisme achterbaks te aanvaarden en tegenover de wereld te verloochenen'. Zie voor deze kwestie, behalve in de al genoemde geschriften van Engels en Marx, de aan Engels gerichte brief van Marx van 12 december 1868, waarin Marx vaststelt, dat de bekende natuuronderzoeker Th. Huxley 'materialistischer' voor de dag was gekomen dan voor hem gebruikelijk was en had toegegeven: 'Zolang wij werkelijk waarnemen en denken, kunnen wij ons met geen mogelijkheid van het materialisme losmaken'; tegelijkertijd verwijt Marx hem dat hij een 'achterdeurtje' naar het agnosticisme, het humeïsme, had opengelaten. Er moet speciaal worden gewezen op Marx' opvatting inzake de verhouding tussen vrijheid en noodzakelijkheid: 'Blind

is de noodzakelijkheid slechts in zoverre zij niet begrepen wordt... de vrijheid is het inzicht in de noodzakelijkheid' (Engels in de 'Anti-Dühring') = erkenning van de objectieve wetmatigheid der natuur en van de dialektische verandering van de noodzakelijkheid in de vrijheid (tegelijk met de verandering van het niet gekende, doch kenbare 'ding op zich zelf' in een 'ding voor ons', van het 'wezen der dingen' in 'verschijnselen'). Het voornaamste gebrek van het 'oude' materialisme, waaronder dat van Feuerbach (om maar niet te spreken van het 'vulgaire' materialisme van Büchner, Vogt en Moleschott), was volgens Marx en Engels: 1. dat dit materialisme een 'overwegend mechanisch' materialisme was, dat geen rekening hield met de nieuwste ontwikkeling van de chemische en biologische wetenschap (in onze dagen zou men daar nog aan kunnen toevoegen: van de elektrische theorie der materie); 2. dat het oude materialisme onhistorisch, ondialektisch was (metafysisch in de betekenis van antidialektiek) en het standpunt van de ontwikkeling niet consequent en alzijdig deed uitkomen; 3. dat men 'het menselijke wezen' als een abstractie en niet als 'het geheel der' (concreet-historisch bepaalde) 'maatschappelijke verhoudingen' opvatte en daardoor de wereld slechts 'interpreteerde', terwijl het er op aankomt, haar 'te veranderen', d.w.z. dat men niets begreep van de betekenis van de 'revolutionaire, praktische werkzaamheid'.

De dialektiek

In Hegels dialektiek als de meest alzijdige, aan inhoud rijkste en meest diepgaande ontwikkelingsleer zagen Marx en Engels de grootste verworvenheid van de klassieke Duitse filosofie. Zij beschouwden elke andere formulering van het ontwikkelingsprincipe, van de evolutie, als eenzijdig en pover van inhoud, als een verdraaiing en verwringing van het werkelijke verloop van de (zich niet zelden in sprongen, katastrofes, revoluties voltrekkende)

ontwikkeling in natuur en maatschappij. 'Marx en ik waren vrijwel de enigen, die de bewuste dialektiek... hebben gered' (uit de vernietiging van het idealisme, waaronder het Hegelianisme) 'en haar naar de materialistische opvatting van natuur en geschiedenis overbrachten.' 'De natuur is de proef op de dialektiek. En wij moeten erkennen, dat de moderne natuurwetenschap voor deze proef een uiterst rijk' (geschreven voor de ontdekking van het radium, van de elektronen, van de verandering der elementen e.d.), 'dagelijks toenemend materiaal heeft geleverd en daarmee heeft bewezen, dat het in de natuur in laatste instantie dialektisch en niet metafysisch toegaat. . .'

'De grote, fundamentele gedachte', schrijft Engels, 'dat de wereld niet als een complex van geheel voltooide dingen moet worden opgevat, maar als een complex van processen, waarin de schijnbaar stabiele dingen niet minder dan hun gedachtenafbeeldingen in ons hoofd, de begripen, aan een ononderbroken verandering van worden en vergaan zijn onderworpen. . . - deze grote fundamentele gedachte is, met name sinds Hegel, zo zeer in het alledaagse bewustzijn overgegaan, dat zij in deze algemeenheid wel nauwelijks nog tegenspraak ontmoet. Maar haar in woorden erkennen en haar in werkelijkheid in details op ieder te onderzoeken gebied toepassen - dat zijn twee verschillende dingen.' 'Er bestaat voor haar' (de dialektische filosofie) 'niets definitiefs, absoluuts, heiligs; ze toont van alles en aan de hand van alles de vergankelijkheid aan en er bestaat voor haar niets dan het ononderbroken proces van wording en vergaan, van de oneindige stijging van het lagere naar het hogere, waarvan zij zelf de loutere weerspiegeling in het denkende hoofd is.' De dialektiek is volgens Marx dan ook 'de wetenschap van de algemene bewegingswetten, zowel van de uiterlijke wereld als van het menselijke denken'.

Deze kant, de revolutionaire kant van Hegels filosofie werd door Marx overgenomen en verder ontwikkeld. Het dialektische materialisme 'heeft geen behoefte meer aan een boven de andere wetenschappen staande filosofie'. Wat van de tot nu toe bestaande

filosofie nog overblijft is 'de leer van het denken en van zijn wetten – de formele logika en de dialektiek'. De dialektiek volgens de opvatting van Marx, zowel als die van Hegel, omvat echter datgene wat men vandaag kennisleer, gnoseologie noemt, die haar onderwerp evenzeer historisch moet beschouwen, doordat zij het ontstaan en de ontwikkeling van de kennis, de overgang van het *niet-kennen* naar de kennis onderzoekt en veralgemeent.

In onze tijd is de idee van de ontwikkeling, van de evolutie, nagenoeg volledig in het maatschappelijke bewustzijn opgenomen, echter langs andere wegen, niet via de filosofie van Hegel. Deze idee is echter in de formulering die Marx en Engels haar, uitgaande van Hegel, hebben gegeven, veel omvattender en veel rijker van inhoud dan de gangbare evolutiegedachte. Een ontwikkeling die de reeds doorlopen stadia als het ware nog eens doorloopt, maar anders, op een hogere trap ('negatie van de negatie'), een ontwikkeling die niet rechtlijnig, maar om zo te zeggen in een spiraal verloopt; een sprongsgewijze, met katastrofen verbonden, revolutionaire ontwikkeling; 'afbraak van de geleidelijkheid'; het omslaan van de kwantiteit in de kwaliteit; innerlijke ontwikkelingsimpulsen, opgewekt door de tegenstelling, door de botsing van de verschillende krachten en tendensen, die op een gegeven lichaam inwerken of binnen de grenzen van een gegeven verschijnsel of binnen een gegeven maatschappij werkzaam zijn; wederzijdse afhankelijkheid en de meest nauwe, onverbreekelijke samenhang van *alle* kanten van elk verschijnsel (waarbij de geschiedenis telkens nieuwe kanten blootlegt), een samenhang waaruit één wetmatig wereldproces van de beweging voortvloeit – dit zijn enkele kenmerken van de dialektiek als ontwikkelingsleer die rijker van inhoud is (dan de gebruikelijke). (Zie ook Marx' brief aan Engels van 8 januari 1868 met zijn spot over Steins 'houten trichotomieën', waarvan het onzin zou zijn ze met de materialistische dialektiek te verwarren.)

Het inzicht in de inconsequentheid, ontoereikendheid en eenzijdigheid van het oude materialisme deed Marx tot de overtuiging komen dat het noodzakelijk was 'de wetenschap van de maatschappij... in overeenstemming te brengen met de materialistische grondslag en daarop te reconstrueren'. Terwijl het materialisme in het algemeen het bewustzijn uit het zijn verklaart, en niet omgekeerd, vereiste het materialisme, toegepast op het maatschappelijke leven van de mensheid, de verklaring van het *maatschappelijke* bewustzijn uit het *maatschappelijke* zijn. 'De technologie', zegt Marx ('Das Kapital', I) 'onthult het actieve gedrag van de mens ten opzichte van de natuur, het directe productieproces van zijn leven, en daarmee van zijn maatschappelijke levensomstandigheden en van de daaraan ontspruitende geestelijke voorstellingen.' Een afgeronde formulering van de grondstellingen van het materialisme, uitgebreid tot de mensenmaatschappij en haar geschiedenis, is door Marx gegeven in het voorwoord tot zijn werk 'Zur Kritik der politischen Ökonomie', en wel in de volgende bewoordingen:

'In de maatschappelijke productie van hun leven gaan de mensen bepaalde, noodzakelijke, van hun wil onafhankelijke verhoudingen aan, productieverhoudingen, die aan een bepaalde ontwikkelingstrap van hun materiële productiekrachten beantwoorden.

Het geheel van deze productieverhoudingen vormt de economische structuur van de maatschappij, de reële grondslag, waarop een juridische en politieke bovenbouw gevestigd is en waarmee bepaalde maatschappelijke bewustzijnsvormen overeenkomen. De produktiewijze van het materiële leven bepaalt het sociale, politieke en geestelijke levensproces in het algemeen. Het is niet het bewustzijn van de mensen dat hun zijn, doch omgekeerd hun maatschappelijke zijn dat hun bewustzijn bepaalt. Op een bepaalde trap van hun ontwikkeling komen de materiële productie-

krachten der maatschappij in tegenspraak met de voorhanden produktieverhoudingen of, wat niet anders dan een juridische uitdrukking ervoor is, met de eigendomsverhoudingen, waarbinnen zij zich tot dusverre hadden bewogen. Van vormen van ontwikkeling der produktiekrachten veranderen deze verhoudingen in kluis- ters ervan. Er begint dan een tijdperk van sociale revoluties. Met de verandering van de economische grondslag ondergaat de gehele reusachtige bovenbouw een in mindere of meerdere mate snelle ingrijpende verandering. Wanneer men dergelijke omwentelingen beoordeelt, moet men steeds een onderscheid maken tussen de materiële, natuurwetenschappelijk nauwkeurig te constateren omwenteling in de economische produktievoorwaarden en de juridische, politieke, religieuze, artistieke of filosofische, kortom, ideologische vormen, waarin de mensen zich van dit conflict bewust worden en het uitvechten. Zo min als men datgene wat een individu is beoordeelt naar datgene wat hij van zichzelf denkt, kan men een dergelijk tijdperk van omwentelingen beoor- delen uit zijn bewustzijn, maar moet men dit bewustzijn veeleer verklaren vanuit de tegenstellingen van het materiële leven, uit het voorhanden conflict tussen maatschappelijke produktiekrach- ten en produktieverhoudingen. . . In grote trekken kunnen Aziati- sche, antieke, feodale en modern burgerlijke produktiewijzen pro- gressieve tijdperken van de economische maatschappelijke for- matie genoemd worden.' (Zie ook de korte formulering van Marx in zijn brief aan Engels van 7 juli 1866: 'Onze theorie van het bepalen van de arbeidsorganisatie door het produktie- middel.')

De ontdekking van de materialistische opvatting der geschie- denis of, juister, de consequente voortzetting, de uitbreiding van het materialisme tot het gebied van de maatschappelijke verschijn- selen heeft twee van de voornaamste tekortkomingen van de vroe- gere geschiedenisstheorieën uit de weg geruimd. Deze hadden in de eerste plaats in het beste geval alleen de ideële motieven van het historische optreden van de mensen tot voorwerp van hun

beschouwingen gemaakt, zonder te onderzoeken waaruit deze motieven voortgekomen waren, zonder de objectieve wetmatigheid in de ontwikkeling van het systeem der maatschappelijke verhoudingen te begrijpen, zonder de wortels van deze verhoudingen te zoeken in de trap van ontwikkeling der materiële produktie; in de tweede plaats hadden de vroegere theorieën juist het optreden van de *massa's* der bevolking buiten beschouwing gelaten, terwijl het historische materialisme voor het eerst de mogelijkheid bood met natuurhistorische nauwkeurigheid de maatschappelijke levensvoorwaarden van de massa's, alsmede het veranderen van deze voorwaarden na te gaan. De 'sociologie' en de geschiedschrijving vóór Marx hadden in het *beste* geval gezorgd voor het opeenhopen van fragmentarisch verzamelde onverwerkte feiten en het schilderen van enkele kanten van het historische proces. Het marxisme wees de weg naar het alomvattende, alzijdige onderzoek van het proces van het ontstaan, de ontwikkeling en het verval van de economische maatschappijformaties, doordat het de *totaliteit* van alle met elkaar strijdige tendensen onderzocht, deze terugbracht tot de nauwkeurig te bepalen levens- en produktieverhoudingen van de verschillende *klassen* der maatschappij, het subjectivisme en de willekeur bij het kiezen respectievelijk het interpreteren van de afzonderlijke 'heersende' ideeën uitschakelde en de *wortels* van alle ideeën en van alle uiteenlopende tendensen zonder uitzondering in het gegeven peil van de materiële produktiekrachten blootlegde. De mensen maken zelf hun geschiedenis; waardoor echter de motieven van de mensen en met name van de massa's der mensen worden bepaald, waardoor de botsingen van de met elkaar strijdige ideeën en strevingen worden veroorzaakt, wat het geheel van al deze botsingen van alle mensenmaatschappijen betekent, wat de objectieve produktievoorwaarden van het materiële leven zijn, die de grondslag vormen voor heel het historische handelen van de mensen, van welke aard de ontwikkelingswet van deze voorwaarden is – op al deze vragen vestigde Marx de aandacht en wees zodoende de weg naar het op wetenschappelijke

letariaat is er het hoogsteigen produkt van. De middenstanden, de kleine industricel, de kleine koopman, de handwerksman, de boer, zij allen strijden tegen de bourgeoisie om hun bestaan als middenstand voor ondergang te behoeden. Zij zijn dus niet revolutionair, maar conservatief. Erger nog, zij zijn reactionair, zij trachten het rad der geschiedenis terug te draaien. Zijn ze revolutionair, dan zijn ze het met het oog op de hun wachtende overgang naar het proletariaat; dan verdedigen zij niet hun tegenwoordige, maar hun toekomstige belangen, dan verlaten zij hun eigen standpunt om zich op dat van het proletariaat te stellen.' In een reeks van historische geschriften heeft Marx ons schitterende en diepgaande voorbeelden van materialistische geschiedschrijving gegeven, van het analyseren van de positie van *elke* klasse afzonderlijk, soms ook van verschillende groepen of lagen binnen de klasse, en heeft hij duidelijk aangetoond hoe en waarom 'iedere klassenstrijd een politieke strijd' is. Het door ons aangehaalde citaat laat zien welk een gecompliceerd net van maatschappelijke verhoudingen en *overgang*setappen van de ene klasse naar de andere, van het verleden naar de toekomst door Marx worden geanalyseerd om tot de resultante van de gehele historische ontwikkeling te komen.

De grondigste, meest omvattende en meest gedetailleerde bevestiging en toepassing van de theorie van Marx is diens economische leer.

De economische leer van Marx

'Het is tenslotte het doel van dit werk', zegt Marx in het voorwoord tot 'Das Kapital', 'de economische bewegingswet van de moderne maatschappij te onthullen', d.w.z. van de kapitalistische, de burgerlijke maatschappij. Het onderzoeken van de produktieverhoudingen van de gegeven, historisch bepaalde maatschappij in hun ontstaan, hun ontwikkeling en hun verval – dat is de inhoud van de economische leer van Marx. In de kapitalistische maatschappij heerst de produktie van *waren*, en Marx begint zijn analyse dan ook met die van de waar.

De waarde

Een waar is in de eerste plaats een ding, dat de een of andere menselijke behoefte bevredigt; ze is in de tweede plaats een ding, dat tegen een ander ding geruild kan worden. De nuttigheid van een ding maakt het tot een *gebruikswaarde*. De ruilwaarde (of eenvoudig waarde) is allereerst de verhouding, de proportie, waarin een bepaald aantal gebruikswaarden van een soort geruild kan worden tegen een bepaald aantal gebruikswaarden van een ander soort. De dagelijkse ervaring laat ons zien, dat miljoenen en miljarden van zulke ruilhandelingen alle, zelfs de meest uiteenlopende en niet met elkaar te vergelijken gebruikswaarden voortdurend aan elkaar gelijkstellen. Wat hebben deze uiteenlopende dingen, die onder een bepaald systeem van maatschappelijke verhoudingen voortdurend aan elkaar gelijkgesteld worden, nu met elkaar gemeen? Wat zij met elkaar gemeen hebben is dat zij *arbeidsprodukten* zijn. Door het tegen elkaar ruilen van produkten stellen de mensen de meest verschillende soorten arbeid aan elkaar gelijk. De warenproduktie is een systeem van maatschap-

pelijke verhoudingen, waarbij de afzonderlijke producenten uiteenlopende produkten voortbrengen (maatschappelijke arbeidsdeling) en al deze produkten bij de ruil met elkaar gelijkgesteld worden. Het gemeenschappelijke, dat alle waren bevatten, is dus niet de concrete arbeid van een bepaalde tak van produktie, niet de arbeid van een bepaald soort, maar *abstracte* menselijke arbeid, menselijke arbeid zonder meer. De gehele arbeidskracht van een gegeven maatschappij, in de vorm van de som van de waarden van alle waren, geldt als een en dezelfde menselijke arbeidskracht: miljarden ruilhandelingen bewijzen dit. Dus vormt elke waar afzonderlijk slechts een bepaald deel van de *maatschappelijk noodzakelijke* arbeidstijd. De grootte van de waarde wordt bepaald door de hoeveelheid van de maatschappelijk noodzakelijke arbeid of van de voor het voortbrengen van een gegeven waar, van een gegeven gebruikswaarde maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd. 'Doordat zij' (de mensen) 'hun uiteenlopende produkten bij de ruil als waarden aan elkaar gelijkstellen, stellen zij hun verschillende soorten arbeid als menselijke arbeid aan elkaar gelijk. Ze weten dat niet, maar ze doen het.' De waarde is een verhouding tussen personen, zoals een oude econoom heeft gezegd; hij had er alleen aan moeten toevoegen: een onder een zakelijk omhulsel verborgen verhouding. Alleen vanuit het standpunt van het systeem der maatschappelijke produktieverhoudingen van een bepaalde historische maatschappijvorm, en wel van verhoudingen die tot uiting komen in het zich miljarden keren herhalende massale verschijnsel van de ruil, kan men begrijpen wat de waarde is. 'Als waarden zijn alle waren slechts bepaalde massa gestolde arbeidstijd.' Na het tweevoudige karakter van de in de waren belichaamde arbeid diepgaand te hebben geanalyseerd, gaat Marx ertoe over de *waardevorm* en het *geld* te analyseren. Als voornaamste stelt Marx zich daarbij tot taak, het *ontstaan* van de geldvorm van de waarde te onderzoeken, het *historische proces* van de ontwikkeling van de ruil te onderzoeken, vanaf de afzonderlijke, toevallige ruilhandelingen ('eenvoudige, afzonderlijke of

toevallige waardevorm': een bepaalde hoeveelheid van een waar wordt tegen een bepaalde hoeveelheid van een andere waar geruild) tot aan de algemene waardevorm, waarbij een reeks van verschillende waren geruild wordt tegen een en dezelfde bepaalde waar, en tot aan de geldvorm van de waarde, waarbij het goud optreedt als deze bepaalde waar, als het algemene equivalent. Het geld, als het hoogste produkt van de ontwikkeling van de ruil en van de warenproduktie, verdoezelt en versluiert het maatschappelijke karakter van de diverse vormen van private arbeid, de maatschappelijke samenhang tussen de afzonderlijke producenten, die door de markt verenigd zijn. Marx onderwerpt de verschillende functies van het geld aan een buitengewoon diepgaand onderzoek, waarbij het ook hier (evenals in het algemeen in het eerste hoofdstuk van 'Das Kapital') van bijzonder belang is vast te stellen, dat de abstracte en soms schijnbaar zuiver deductieve vorm van de presentatie in werkelijkheid een reusachtig feitenmateriaal weergeeft over de ontwikkelingsgeschiedenis van de ruil en van de warenproduktie. '...het geld... stelt... een zekere hoogte van de warenruil voorop. De bijzondere geldvormen, louter warenequivalent, circulatiemiddel, betalingsmiddel, schat en wereldgeld, wijzen op zeer verschillende trappen van het maatschappelijke produktieproces, al naar gelang de verschillende omvang en het relatieve overheersen van de een of andere functie.' ('Das Kapital', I.)

De meerwaarde

Op een bepaalde trap van ontwikkeling der warenproduktie verandert geld in kapitaal. De formule van de warencirculatie was: W (waar) - G (geld) - W (waar), d.w.z. een waar verkopen om een andere waar te kopen. De algemene formule van het kapitaal daarentegen is: G-W-G, d.w.z. kopen om (met winst) te verkopen. Marx noemt deze aanwas van de oorspronkelijke waarde van het in omloop gebrachte geld meerwaarde. Het feit van deze

pelijke verhoudingen, waarbij de afzonderlijke producenten uiteenlopende produkten voortbrengen (maatschappelijke arbeidsdeling) en al deze produkten bij de ruil met elkaar gelijkgesteld worden. Het gemeenschappelijke, dat alle waren bevatten, is dus niet de concrete arbeid van een bepaalde tak van produktie, niet de arbeid van een bepaald soort, maar *abstracte* menselijke arbeid, menselijke arbeid zonder meer. De gehele arbeidskracht van een gegeven maatschappij, in de vorm van de som van de waarden van alle waren, geldt als een en dezelfde menselijke arbeidskracht: miljarden ruilhandelingen bewijzen dit. Dus vormt elke waar afzonderlijk slechts een bepaald deel van de *maatschappelijk noodzakelijke* arbeidstijd. De grootte van de waarde wordt bepaald door de hoeveelheid van de maatschappelijk noodzakelijke arbeid of van de voor het voortbrengen van een gegeven waar, van een gegeven gebruikswaarde maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd. 'Doordat zij' (de mensen) 'hun uiteenlopende produkten bij de ruil als waarden aan elkaar gelijkstellen, stellen zij hun verschillende soorten arbeid als menselijke arbeid aan elkaar gelijk. Ze weten dat niet, maar ze doen het.' De waarde is een verhouding tussen personen, zoals een oude econoom heeft gezegd; hij had er alleen aan moeten toevoegen: een onder een zakelijk omhulsel verborgen verhouding. Alleen vanuit het standpunt van het systeem der maatschappelijke produktieverhoudingen van een bepaalde historische maatschappijvorm, en wel van verhoudingen die tot uiting komen in het zich miljarden keren herhalende massale verschijnsel van de ruil, kan men begrijpen wat de waarde is. 'Als waarden zijn alle waren slechts bepaalde massa gestolde arbeidstijd.' Na het tweevoudige karakter van de in de waren belichaamde arbeid diepgaand te hebben geanalyseerd, gaat Marx ertoe over de *waardevorm* en het *geld* te analyseren. Als voor-naamste stelt Marx zich daarbij tot taak, het *ontstaan* van de geldvorm van de waarde te onderzoeken, het *historische proces* van de ontwikkeling van de ruil te onderzoeken, vanaf de afzonderlijke, toevallige ruilhandelingen ('eenvoudige, afzonderlijke of

toevallige waardevorm': een bepaalde hoeveelheid van een waar wordt tegen een bepaalde hoeveelheid van een andere waar geruild tot aan de algemene waardevorm, waarbij een reeks van verschillende waren geruild wordt tegen een en dezelfde bepaalde waar, en tot aan de geldvorm van de waarde, waarbij het goud optreedt als deze bepaalde waar, als het algemene equivalent. Het geld, als het hoogste produkt van de ontwikkeling van de ruil en van de warenproduktie, verdoezelt en versluiert het maatschappelijke karakter van de diverse vormen van private arbeid, de maatschappelijke samenhang tussen de afzonderlijke producenten, die door de markt verenigd zijn. Marx onderwerpt de verschillende functies van het geld aan een buitengewoon diepgaand onderzoek, waarbij het ook hier (evenals in het algemeen in het eerste hoofdstuk van 'Das Kapital') van bijzonder belang is vast te stellen, dat de abstracte en soms schijnbaar zuiver deductieve vorm van de presentatie in werkelijkheid een reusachtig feitenmateriaal weergeeft over de ontwikkelingsgeschiedenis van de ruil en van de warenproduktie. '...het geld... stelt... een zekere hoogte van de warenruil voorop. De bijzondere geldvormen, louter warenequivalent, circulatiemiddel, betalingsmiddel, schat en wereldgeld, wijzen op zeer verschillende trappen van het maatschappelijke produktieproces, al naar gelang de verschillende omvang en het relatieve overheersen van de een of andere functie.' ('Das Kapital', I.)

De meerwaarde

Op een bepaalde trap van ontwikkeling der warenproduktie verandert geld in kapitaal. De formule van de warencirculatie was: W (waar) - G (geld) - W (waar), d.w.z. een waar verkopen om een andere waar te kopen. De algemene formule van het kapitaal daarentegen is: G-W-G, d.w.z. kopen om (met winst) te verkopen. Marx noemt deze aanwas van de oorspronkelijke waarde van het in omloop gebrachte geld meerwaarde. Het feit van deze

pelijke verhoudingen, waarbij de afzonderlijke producenten uiteenlopende produkten voortbrengen (maatschappelijke arbeidsdeling) en al deze produkten bij de ruil met elkaar gelijkgesteld worden. Het gemeenschappelijke, dat alle waren bevatten, is dus niet de concrete arbeid van een bepaalde tak van produktie, niet de arbeid van een bepaald soort, maar *abstracte* menselijke arbeid, menselijke arbeid zonder meer. De gehele arbeidskracht van een gegeven maatschappij, in de vorm van de som van de waarden van alle waren, geldt als een en dezelfde menselijke arbeidskracht: miljarden ruilhandelingen bewijzen dit. Dus vormt elke waar afzonderlijk slechts een bepaald deel van de *maatschappelijk noodzakelijke* arbeidstijd. De grootte van de waarde wordt bepaald door de hoeveelheid van de maatschappelijk noodzakelijke arbeid of van de voor het voortbrengen van een gegeven waar, van een gegeven gebruikswaarde maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd. 'Doordat zij' (de mensen) 'hun uiteenlopende produkten bij de ruil als waarden aan elkaar gelijkstellen, stellen zij hun verschillende soorten arbeid als menselijke arbeid aan elkaar gelijk. Ze weten dat niet, maar ze doen het.' De waarde is een verhouding tussen personen, zoals een oude econoom heeft gezegd; hij had er alleen aan moeten toevoegen: een onder een zakelijk omhulsel verborgen verhouding. Alleen vanuit het standpunt van het systeem der maatschappelijke produktieverhoudingen van een bepaalde historische maatschappijvorm, en wel van verhoudingen die tot uiting komen in het zich miljarden keren herhalende massale verschijnsel van de ruil, kan men begrijpen wat de waarde is. 'Als waarden zijn alle waren slechts bepaalde massa gestolde arbeidstijd.' Na het tweevoudige karakter van de in de waren belichaamde arbeid diepgaand te hebben geanalyseerd, gaat Marx ertoe over de *waardevorm* en het *geld* te analyseren. Als voor-naamste stelt Marx zich daarbij tot taak, het *ontstaan* van de geldvorm van de waarde te onderzoeken, het *historische proces* van de ontwikkeling van de ruil te onderzoeken, vanaf de afzonderlijke, toevallige ruilhandelingen ('eenvoudige, afzonderlijke of

toevallige waardevorm': een bepaalde hoeveelheid van een waar wordt tegen een bepaalde hoeveelheid van een andere waar geruild tot aan de algemene waardevorm, waarbij een reeks van verschillende waren geruild wordt tegen een en dezelfde bepaalde waar, en tot aan de geldvorm van de waarde, waarbij het goud optreedt als deze bepaalde waar, als het algemene equivalent. Het geld, als het hoogste produkt van de ontwikkeling van de ruil en van de warenproduktie, verdoezelt en versluiert het maatschappelijke karakter van de diverse vormen van private arbeid, de maatschappelijke samenhang tussen de afzonderlijke producenten, die door de markt verenigd zijn. Marx onderwerpt de verschillende functies van het geld aan een buitengewoon diepgaand onderzoek, waarbij het ook hier (evenals in het algemeen in het eerste hoofdstuk van 'Das Kapital') van bijzonder belang is vast te stellen, dat de abstracte en soms schijnbaar zuiver deductieve vorm van de presentatie in werkelijkheid een reusachtig feitenmateriaal weergeeft over de ontwikkelingsgeschiedenis van de ruil en van de warenproduktie. '...het geld... stelt... een zekere hoogte van de warenruil voorop. De bijzondere geldvormen, louter warenequivalent, circulatiemiddel, betalingsmiddel, schat en wereldgeld, wijzen op zeer verschillende trappen van het maatschappelijke produktieproces, al naar gelang de verschillende omvang en het relatieve overheersen van de een of andere functie.' ('Das Kapital', I.)

De meerwaarde

Op een bepaalde trap van ontwikkeling der warenproduktie verandert geld in kapitaal. De formule van de warencirculatie was: W (waar) - G (geld) - W (waar), d.w.z. een waar verkopen om een andere waar te kopen. De algemene formule van het kapitaal daarentegen is: G-W-G, d.w.z. kopen om (met winst) te verkopen. Marx noemt deze aanwas van de oorspronkelijke waarde van het in omloop gebrachte geld meerwaarde. Het feit van deze

'aanwas' van het geld in de kapitalistische omloop is algemeen bekend. Juist door deze 'aanwas' wordt het geld in *kapitaal* veranderd, als een bijzondere, historisch bepaalde maatschappelijke produktieverhouding. De meerwaarde kan niet voortspruiten uit de warencirculatie, want die kent slechts de ruil van equivalenten; zij kan ook niet voortspruiten uit een prijsverhoging, want de wederkerige verliezen en winsten van de kopers en verkopers zouden elkaar opheffen; het gaat echter juist om een maatschappelijk massaal en doorsneeverijnsel en niet om een op zich zelf staand verschijnsel. Om meerwaarde te ontvangen moet de 'geldbezitter... op de markt een waar... ontdekken, waarvan de gebruikswaarde zelf de eigenaardige hoedanigheid bezit bron van waarde te zijn', een waar dus, waarvan het werkelijke verbruik tegelijkertijd de schepping van waarde is. Er is zo'n waar. Het is de arbeidskracht van de mens. Haar verbruik is arbeid, arbeid echter schept waarde. De bezitter van geld koopt de arbeidskracht tegen haar waarde, die net als de waarde van elke andere waar bepaald wordt door de maatschappelijk noodzakelijke arbeidstijd, die voor de vervaardiging ervan vereist is (d.w.z. door de kosten van onderhoud van de arbeider en zijn gezin). Als de geldbezitter de arbeidskracht gekocht heeft, dan heeft hij het recht haar te gebruiken, d.w.z. haar een hele dag, laat ons zeggen 12 uur, te laten werken. Onderwijl brengt de arbeider in de loop van zes uur (de 'noodzakelijke' arbeidstijd) een produkt voort, door hetwelk zijn levensonderhoud wordt gedekt, doch in de loop van de overige zes uren (de 'meer'arbeidstijd) brengt hij een 'meer'produkt of meerwaarde voort, waarvoor door de kapitalist niet wordt betaald. Vanuit het standpunt van het produktieproces moet men dus onderscheid maken tussen twee delen van het kapitaal: het constante kapitaal, dat voor de produktiemiddelen (machines, werktuigen, grondstof enz.) wordt uitgegeven – de waarde ervan gaat (in eens of in gedeelten) onveranderd op het gerede produkt over –, en het variabele kapitaal, dat voor de arbeidskracht uitgegeven wordt. De waarde van dit kapitaal blijft niet onveran-

derd, doch neemt in het arbeidsproces door het scheppen van meerwaarde toe. Om de graad van uitbuiting van de arbeidskracht door het kapitaal uit te drukken, moet men de meerwaarde dan ook niet met het totale kapitaal vergelijken, doch slechts met het variabele kapitaal. De meerwaardevoet, zoals Marx deze verhouding noemt, zal in ons voorbeeld dus $6 : 6$, d.w.z. 100 procent bedragen.

De historische voorwaarde voor het ontstaan van kapitaal is in de eerste plaats de accumulatie van een bepaalde som gelds in handen van enkele personen bij een naar verhouding hoog peil van ontwikkeling der warenproductie in het algemeen, in de tweede plaats het voorhanden zijn van een in de dubbele betekenis 'vrije' arbeider – vrij van alle belemmeringen of beperkingen bij de verkoop van de arbeidskracht en vrij van de grond en van produktiemiddelen in het algemeen –, een aan geen heer gebonden arbeider, een 'proletariër', die niet anders kan bestaan dan door het verkopen van zijn arbeidskracht.

De meerwaarde kan voornamelijk door twee methoden worden vergroot: door het verlengen van de arbeidsdag ('absolute meerwaarde') en door verkorting van de noodzakelijke arbeidsdag ('relatieve meerwaarde'). Bij het analyseren van de eerste methode schetst Marx een grandioos beeld van de strijd van de arbeidersklasse voor het verkorten van de arbeidsdag en van het ingrijpen van de staatsmacht ten gunste allereerst van de verlenging van de arbeidsdag (14de tot 17de eeuw) en daarna ten gunste van de verkorting ervan (de fabriekswetgeving van de 19de eeuw). Sinds het verschijnen van 'Das Kapital' heeft de geschiedenis van de arbeidersbeweging in alle beschaafde landen der wereld duizenden en nog eens duizenden nieuwe feiten geleverd, die dit beeld voltooien.

Bij het analyseren van de produktie van de relatieve meerwaarde onderzoekt Marx de drie voornaamste historische stadia van de verhoging der arbeidsproduktiviteit door het kapitalisme: 1. eenvoudige coöperatie; 2. deling van de arbeid en manufaktuur;

3. machinerie en grote industrie. Hoe diepgaand Marx hier de fundamentele, typische kenmerken van de kapitalistische ontwikkeling heeft blootgelegd, blijkt onder andere daaruit, dat de onderzoeken over de zogenaamde 'koestar'industrie in Rusland* zeer rijk materiaal opleveren om de beide eerste van de drie genoemde stadia te illustreren. De revolutionerende werking van de grote machinale industrie echter, zoals ze door Marx in 1867 is beschreven, openbaarde zich in de loop van de sedertdien verstreken halve eeuw in een hele reeks van 'nieuwe' landen (Rusland, Japan, e.a.).

Voorts. Hoogst belangrijk en nieuw is Marx' analyse van de *accumulatie van het kapitaal*, d.w.z. de verandering van een deel der meerwaarde in kapitaal, het gebruiken van dit deel niet voor de persoonlijke behoeften of luimen van de kapitalist, maar voor nieuwe produktie. Marx toonde de fout aan van de gehele vroegere klassieke politieke economie (sedert Adam Smith), die ervan uit was gegaan, dat alle meerwaarde, die in kapitaal wordt veranderd, bij het variabele kapitaal wordt gevoegd. In werkelijkheid echter valt ze in *produktiemiddelen* en variabel kapitaal uiteen. Van geweldige betekenis in het proces van de ontwikkeling van het kapitalisme en van zijn verandering in socialisme is het feit, dat het aandeel van het constante kapitaal (in de totale som van het kapitaal) sneller groeit dan dat van het variabele kapitaal.

Terwijl de accumulatie van het kapitaal de verdringing van de arbeiders door de machine bespoedigt en op de ene pool rijkdom en op de tegenpool ellende produceert, brengt ze ook het zogenaamde 'industriële reserveleger' voort, het 'relatieve overschot' aan arbeiders of de 'kapitalistische overbevolking', die een buitengewone veelheid aan vormen aanneemt en het kapitaal de mogelijkheid biedt de produktie buitengewoon snel uit te breiden. Deze mogelijkheid in verbinding met het krediet en de accumu-

* Koestarindustrie - overwegend op het platteland voorkomende huisindustrie in Rusland - *de vert.*

latie van het kapitaal in produktiemiddelen levert o.a. de sleutel tot het begripen van de *crises* als gevolg van overproductie, die in de kapitalistische landen periodiek uitbraken, in het begin gemiddeld om de tien jaar, daarna met langere en minder bepaalde tussenruimten. Men moet de accumulatie van het kapitaal op grondslag van het kapitalisme onderscheiden van de zogenaamde oorspronkelijke accumulatie: het gewelddadig scheiden van de werkende mens van de produktiemiddelen, het verjagen van de boeren van hun grond, het roven van gemeenschapslanderijen, het systeem van de koloniën, van de staatsschulden, van de beschermende douanetarieven enz. De 'oorspronkelijke accumulatie' brengt op de ene pool de 'vrije' proletariër voort, op de tegenpool de geldbezitter, de kapitalist.

De '*historische tendens van de kapitalistische accumulatie*' wordt door Marx met de volgende be-roemde woorden gekenmerkt: 'De onteigening van de directe producenten geschiedt met het meest meedogenloze vandalisme en onder het botvieren van de meest infame, smerige, kleinzielige en hatelijke hartstochten. De door eigen arbeid verworven particuliere eigendom, die om zo te zeggen berust op het vergroeiën van de afzonderlijke, onafhankelijke arbeidsindividu' (de boer en handwerker) 'met zijn arbeidsvoorwaarden, wordt verdrongen door de kapitalistische private eigendom, die berust op de uitbuiting van vreemde, doch formeel vrije arbeid... Wat nu onteigend moet worden is niet langer de arbeider die voor zich zelf werkt, maar de kapitalist die vele arbeiders uitbuit. Deze onteigening voltrekt zich door het spel van de wetten, die aan de kapitalistische produktie zelf eigen zijn, door de centralisatie van de kapitalen. Elke kapitalist slaat telkens vele anderen dood. Hand in hand met deze centralisatie of onteigening van vele kapitalisten door weinige ontwikkelt zich de coöperatieve vorm van het arbeidsproces op een steeds groter wordende schaal, de bewuste technische toepassing van de wetenschap, de planmatige exploitatie van de aarde, de verandering van de arbeidsmiddelen in

arbeidsmiddelen die slechts gemeenschappelijk gebruikt kunnen worden, het economisch gebruiken van alle produktiemiddelen, doordat ze als produktiemiddelen van gecombineerde, maatschappelijke arbeid worden gebruikt, het verstrengelen van alle volken in het net van de wereldmarkt en daarmee het internationale karakter van het kapitalistische bewind. Met het bestendig verminderen van het aantal kapitaalmagnaten, die op alle voordelen van dit veranderingsproces beslag leggen en ze monopoliseren, groeit de massa van de ellende, de druk, de knechting, de ont-aarding, de uitbuiting, maar ook de verontwaardiging van de steeds groter wordende en door het mechanisme zelf van het kapitalistische produktieproces geschoolde, verenigde en georganiseerde arbeidersklasse. Het kapitaalmonopolie wordt de kluister van de produktiewijze, die met en onder dit monopolie is opgebloeid. De centralisatie van de produktiemiddelen en de vermaatschappelijking van de arbeid bereiken een punt, waar ze zich niet langer met hun kapitalistische omhulsel verdragen. Dit wordt uiteengescheurd. Het uur van de kapitalistische private eigendom slaat. De onteigenaars worden onteigend.' ('Das Kapital', I.)

Hoogst belangrijk en nieuw is voorts de door Marx in het tweede deel van 'Das Kapital' gegeven analyse van de reproductie van het totale maatschappelijke kapitaal. Ook hier onderzoekt Marx niet een individueel, maar een massaal verschijnsel, niet een brokstukje van de economie der maatschappij, maar deze economie in haar geheel. Marx corrigeert de bovengenoemde fout van de classici en deelt de gehele maatschappelijke produktie in twee grote afdelingen in: I. produktie van produktiemiddelen en II. produktie van consumptiemiddelen, en hij onderzoekt, aan de hand van cijfervoorbeelden, uitvoerig de circulatie van het maatschappelijke kapitaal in zijn geheel, zowel bij de reproductie in haar vroegere omvang als bij de accumulatie. In het derde deel van 'Das Kapital' wordt het vraagstuk van de vorming van de *gemiddelde winstvoet* op grond van de waardewet opgelost. Het is een grote vooruitgang van de economische weten-

schap, dat Marx bij zijn analyse uitgaat van de massale economische verschijnselen, van het totaal der maatschappelijke economie, en niet van afzonderlijke gevallen of van uiterlijke verschijnselen van de concurrentie, waartoe de vulgaire politieke economie of de moderne 'grenswaardeleer' zich vaak beperkte. Allereerst analyseert Marx het ontstaan van de meerwaarde en pas daarna gaat hij ertoe over, haar te splitsen in winst, interest en grondrente. De winst is de verhouding van de meerwaarde tot het totale in een onderneming belegde kapitaal. Kapitaal van een 'hoge organische samenstelling' (waarbij het constante kapitaal vergeleken met het variabele overweegt, en wel in een mate die groter is dan het maatschappelijke gemiddelde) levert een winstvoet op die lager is dan de gemiddelde. Kapitaal van een 'lage organische samenstelling' levert een winstvoet op die hoger is dan de gemiddelde. De concurrentie tussen de kapitalen en hun vrije overgang van de ene produktietak naar de andere brengen in beide gevallen de winstvoet op een gemiddeld niveau. De som van de waarde van alle waren van een gegeven maatschappij valt samen met de som van de warenprijzen; in de afzonderlijke ondernemingen en in de afzonderlijke produktietakken worden de waren onder invloed van de concurrentie echter niet tegen hun waarden verkocht, maar tegen de *produktieprijzen* die gelijk zijn aan het geïnvesteerde kapitaal plus de gemiddelde winst.

Het algemeen bekende en onbetwistbare feit van het afwijken van de prijzen van de waarden en van de gelijkheid van de winst wordt door Marx dus volledig verklaard op grond van de waardevet, want de som van de waarden van alle waren komt overeen met de som der prijzen. Maar het herleiden van de (maatschappelijke) waarde tot de (individuele) prijzen is geen eenvoudig en direct, maar een zeer gecompliceerd proces: Het is niet meer dan natuurlijk dat in een maatschappij van versnipperde warenproducenten, die slechts door de markt met elkaar zijn verbonden, de wetmatigheid zich niet anders kan uiten dan in een gemiddelde, maatschappelijke, massale wetmatigheid, doordat de individuele

afwijkingen naar de ene, zowel als naar de andere kant wederkerig worden opgeheven.

Verhoging van de arbeidsproduktiviteit betekent een snellere groei van het constante kapitaal vergeleken bij het variabele. Daar echter de meerwaarde een functie alleen van het variabele kapitaal is, is het begrijpelijk dat de winstvoet (de verhouding van de meerwaarde tot het gehele kapitaal, echter niet alleen tot zijn variabele deel) een tendens tot dalen vertoont. Marx analyseert deze tendens en een aantal omstandigheden, die haar verhullen of tegenwerken, uitvoerig. Zonder ons op te houden bij het weergeven van de buitengewoon interessante gedeelten van deel III, die gewijd zijn aan het woeker-, handels- en geldkapitaal, gaan wij over tot het belangrijkste, nl. de theorie van de *grondrente*. De produktieprijs van landbouwprodukten wordt ingevolge de beperktheid van het bodemoppervlak, dat in de kapitalistische landen geheel wordt ingenomen door individuele bedrijven, bepaald door de produktiekosten niet op de gemiddelde, doch op de slechtste grond, niet onder de gemiddelde, doch onder de slechtste omstandigheden, waaronder het voortbrengsel op de markt gebracht wordt. Het verschil tussen deze prijs en de produktieprijs op betere grond (resp. onder betere omstandigheden) levert de verschill- of *differentiële* rente op. Marx analyseert diepgaand de differentiële rente, toont aan dat ze voortspruit uit de uiteenlopende vruchtbaarheid van de afzonderlijke percelen grond en uit de uiteenlopende grootte van het in de grond gestoken kapitaal, en bewijst daardoor (zie ook de 'Theorien über den Mehrwert', waar de kritiek op Rodbertus speciaal de aandacht verdient) volledig de vergissing van Ricardo, volgens wie de differentiële rente alleen zou ontstaan bij een geleidelijke overgang van betere naar slechtere grond. Integendeel, er heeft ook een omgekeerd proces plaats, nl. de verandering van een bepaalde soort grond in een andere (dank zij de vooruitgang van de landbouwtechniek, de groei van de steden enz.), en de veelgeroemde 'wet van de afnemende bodemopbrengst' blijkt een diepgaande

vergissing te zijn, een poging de ontoereikendheden, beperktheden en tegenstellingen van het kapitalisme af te wentelen op de natuur. Voorts vooronderstelt de gelijkheid van de winst in alle takken van industrie en van de economie in het algemeen de volledige vrijheid van concurrentie, de vrijheid van het overbrengen van kapitaal van de ene tak van produktie naar de andere. De private eigendom van de grond doet onderwijl een monopolie, een belemmering voor deze vrije overdracht ontstaan. Als gevolg van dit monopolie gaan de voortbrengselen van de landbouw, die gekenmerkt wordt door een lagere samenstelling van het kapitaal en diensengevolge door een individueel hogere winstvoet, niet op in het volledig vrije proces van de nivellering van de winstvoet. De grondeigenaar als monopolist verkrijgt de mogelijkheid de prijs boven het gemiddelde te houden, en deze monopolieprijs brengt de *absolute* rente voort. De differentiële rente kan, zolang als het kapitalisme bestaat, niet afgeschaft worden, terwijl dat met de absolute rente *wel kan*, bij voorbeeld wanneer de grond generationaliseerd wordt, wanneer de grond staatseigendom wordt. Een dergelijke overgang zou betekenen, dat het monopolie van de particuliere eigenaars wordt ondermijnd en dat de vrijheid van concurrentie in de landbouw meer consequent en vollediger tot haar recht komt. Om deze reden zijn ook, zoals Marx vermeldt, in de geschiedenis radikale bourgeois bij herhaling met deze progressieve burgerlijke eis tot nationalisatie van de grond naar voren gekomen, een eis die de meerderheid van de bourgeoisie evenwel afschrikt, daar ze nog een ander, in onze tijd bijzonder belangrijk en 'gevoelig' monopolie 'al te na komt', namelijk het monopolie van de produktiemiddelen in het algemeen. (Marx heeft zelf op een niet te overtreffen populaire, compacte en duidelijke wijze zijn theorie van de gemiddelde winst van het kapitaal en van de absolute grondrente uiteengezet in de brief aan Engels van 2 augustus 1862. Zie de 'Briefwisseling', deel III, blz. 77-81; vergelijk ook de brief van 9 augustus 1862, t.z.p. blz. 86/87.) In verband met de geschiedenis van de grondrente is het van belang

ook te verwijzen naar de analyse van Marx, die aantoonst hoe de arbeidsrente (waarbij de boer het meerprodukt door zijn arbeid op de grond van de landheer voortbrengt) verandert in produktenrente of rente in natura (waarbij de boer het meerprodukt op zijn eigen grond voortbrengt, maar het krachtens 'buiten-economische dwang' aan de landheer aflevert), later nog in geldrente (dezelfde rente in natura, maar als gevolg van de ontwikkeling der warenproduktie gewijzigd in geld, de 'obrok', een herendienstheffing, in het oude Rusland) en tenslotte in kapitalistische rente, waarbij de agrarische ondernemer in de plaats komt van de boer en de grond met behulp van loonarbeid bewerkt. In verband met deze analyse van de 'genesis van de kapitalistische grondrente' moet verwezen worden naar een reeks van diepgaande (en voor achterlijke landen als Rusland bijzonder belangrijke) gedachten van Marx over de *ontwikkeling van het kapitalisme in de landbouw*. 'De verandering van rente in natura in geldrente gaat... noodzakelijkerwijze niet alleen gepaard met, doch wordt zelfs voorafgegaan door de vorming van een klasse van bezitloze en zich tegen geld verhurende dagloners. Gedurende de periode van haar ontstaan, waarin deze nieuwe klasse nog slechts sporadisch optreedt, is bij de beter gesitueerde renteplichtige boeren dan ook noodzakelijkerwijze de gewoonte ontstaan, voor eigen rekening loonarbeiders van het platteland te exploiteren, precies als in de feodale tijd, toen de vermogende horige boeren op hun beurt er horigen op nahielden. Langzamerhand ontwikkelt zich bij hen zodoende de mogelijkheid een zeker vermogen te vergaren en zich zelf in toekomstige kapitalisten te veranderen. Onder de oude, zelf werkende grondbezitters zelf ontstaat op die manier een kweekplaats van kapitalistische pachters, wier ontwikkeling wordt bepaald door de algemene ontwikkeling van de kapitalistische produktie buiten het platteland...' ('Das Kapital', III², 332). 'De onteigening en de verjaging van een deel der plattelandsbevolking maken niet alleen de arbeiders met hun levensmiddelen en hun arbeidsmiddelen

voor het industriële kapitaal vrij, maar scheppen ook de binnenlandse markt' ('Das Kapital', I², 778). De verarming en ruïnering van de plattelandsbevolking draagt er op haar beurt toe bij, dat voor het kapitaal een reserveleger van arbeiders wordt geschapen. In elk kapitalistisch land 'staat een deel van de plattelandsbevolking dan ook voortdurend op het punt over te gaan naar de stedelijke of manufaktuurbevolking... (manufaktuur hier in de betekenis van alle niet-agrarische industrie). Deze bron van relatieve overbevolking vloeit dus gestadig... De landarbeider wordt dan ook omlaaggedrukt op het minimumloon en staat met één voet steeds in het moeras van het pauperisme.' ('Das Kapital', I², 668.) De particuliere eigendom van de boer aan grond, die hij bewerkt, is de grondslag van het kleinbedrijf en de voorwaarde van zijn bloei, de voorwaarde dat het zijn klassieke vorm bereikt. Dit kleinbedrijf is echter slechts met een enge, primitieve structuur van de produktie en van de maatschappij verenigbaar. Onder het kapitalisme 'is er tussen de uitbuiting van de boeren en de uitbuiting van het industriële proletariaat alleen een verschil in vorm. De uitbouter is dezelfde, nl. het kapitaal. De afzonderlijke kapitalisten buiten de afzonderlijke boeren uit door middel van hypotheeken en woeker, de klasse der kapitalisten buit de klasse der boeren uit door middel van de rijksbelastingen.' ('Die Klassenkämpfe in Frankreich'.) 'Het lapje grond van de boer is nog slechts het voorwendsel dat de kapitalist veroorlooft winst, interest en rente van de akker te trekken en dat het aan de landbouwer overlaat te zien hoe hij er zijn arbeidsloon uit slaat.' ('De Achttiende Brumaire'.) Doorgaans staat de boer zelfs aan de kapitalistische maatschappij, d.w.z. aan de kapitalistenklasse, een deel van het arbeidsloon af en 'zakt af tot het niveau van de Ierse pachter', 'en dit alles onder het voorwendsel een particuliere eigenaar te zijn'. ('Die Klassenkämpfe in Frankreich'.) Waarin ligt nu 'een der oorzaken, waardoor de graanprijs in landen, waar de eigendom van kleine percelen grond overheersend is, lager genoteerd staat dan in de landen met een kapitalistische produktie-

wijze'? ('Das Kapital', III², 340.) Daarin, dat de boer aan de maatschappij (d.w.z. aan de kapitalistenklasse) een deel van het meerprodukt gratis afstaat. 'Deze lage prijs' (van het graan en van andere landbouwprodukten) 'is dus een resultaat van de armoede van de producenten en geenszins van de produktiviteit van hun arbeid.' ('Das Kapital', III², 340.) Het kleine grondbezit, de normale vorm van het kleinbedrijf, wordt onder het kapitalisme gedegradeerd, vernietigd en gaat ten onder. 'Het kleine grondbezit sluit van nature uit: ontwikkeling van de maatschappelijke produktiekrachten van de arbeid, maatschappelijke vormen van de arbeid, maatschappelijke concentratie van kapitalen, vee-teelt op grote schaal, progressieve toepassing van de wetenschap. Woeker en belastingstelsel moeten het overal uitputten. Het kapitaal, dat aan de grondprijs wordt besteed, wordt daarmee aan de cultuur onttrokken. Oneindige versplintering van de produktiemiddelen en isolement van de producenten zelf.' (Coöperaties van kleine boeren, die een buitengewoon grote burgerlijk-progressieve rol spelen, kunnen deze tendens alleen maar verzwakken, zonder haar evenwel op te heffen; men mag ook niet vergeten dat deze coöperaties de vermogende boeren veel opleveren, de massa van de dorpsarmoede echter zeer weinig, nagenoeg niets, en dat de coöperaties daarenboven zelf uitbuiters van loonarbeid worden.) 'Ontzaglijke verkwisting van menselijke kracht. Voortgaande verslechtering van produktievoorwaarden en het duurder worden van de produktiemiddelen zijn een noodzakelijke wetmatigheid van het kleine grondbezit.' In de landbouw reorganiseert het kapitalisme net als in de industrie het produktieproces alleen tegen de prijs van het 'martelaarschap van de producenten'. 'De verspreiding van landarbeiders over grotere oppervlakten breekt tegelijkertijd hun weerstandskracht, terwijl die van de stedelijke arbeiders door concentratie wordt vergroot. Evenals in de stedelijke industrie wordt in de moderne (kapitalistische) landbouw de vergrote produktiekracht en de vergrote beweeglijkheid van de arbeid gekocht met de verwoesting en het wegwijnen van

de arbeidskracht zelf. Elke vooruitgang van de kapitalistische landbouw is niet alleen een vooruitgang op het gebied van de kunst de arbeider te beroven, maar tegelijkertijd van de kunst de bodem te beroven... De kapitalistische produktie ontwikkelt dus slechts de techniek en de combinatie van het maatschappelijke produktieproces, terwijl ze tegelijkertijd de bronnen van alle rijkdom ondermijnt: de aarde en de arbeider.' ('Das Kapital', I, slot van het 13de hoofdstuk.)

Uit het voorgaande blijkt dat Marx de onvermijdelijkheid van de verandering der kapitalistische maatschappij in de socialistische uitsluitend afleidt uit de economische bewegingswet van de moderne maatschappij. De vermaatschappelijking van de arbeid, die in duizendvoudige vorm met een voortdurend toenemende snelheid voorwaarts gaat en in de halve eeuw sinds de dood van Marx bijzonder plastisch aan de dag treedt in de groei van het grootbedrijf, van de kapitalistische kartels, syndikaten en trusts, maar evenzeer in de reusachtige toeneming van de omvang en de macht van het financierskapitaal, is de voornaamste materiële grondslag voor de onvermijdelijke komst van het socialisme. De intellectuele en morele drijfkracht, de fysieke uitvoerder van deze omvorming is het door het kapitalisme zelf geschoolde proletariaat. Zijn strijd tegen de bourgeoisie, tot uiting komend in verschillende en aan inhoud steeds rijkere vormen, wordt onvermijdelijk de politieke strijd, gericht op het veroveren van de politieke macht door het proletariaat ('diktatuur van het proletariaat'). De vermaatschappelijking van de produktie moet ertoe leiden, dat de produktiemiddelen overgaan in de eigendom van de maatschappij, moet leiden tot de 'onteigening der onteigenaars'. Reusachtige opvoering van de produktiviteit van de arbeid, verkorting van de arbeidsdag, vervanging van de overblijfselen, van de puinhopen van het primitieve, op zich zelf staande kleinbedrijf door de vervolmaakte collectieve arbeid – dit zijn de directe gevolgen van deze overgang. Het kapitalisme scheurt definitief het verband tussen landbouw en industrie stuk, maar bereidt tegelijkertijd in zijn hoogste ontwikkeling nieuwe elementen voor om dit verband te herstellen, om industrie en landbouw te verenigen op grondslag van de bewuste toepassing van de wetenschap en van het combi-

neren van collectieve arbeid, om de mensheid tot een nieuwe wooncultuur te brengen (waarbij zowel de doodsheid, het van de wereld afgesneden zijn en de verruwing van de dorpen, alsook de tegennatuurlijke opeenhoping van gigantische massa's in de grote steden wordt afgeschaft). Een nieuwe gezinsvorm, nieuwe verhoudingen in de positie van de vrouw en in de opvoeding van de opgroeiende generaties worden door de hoogste vormen van het moderne kapitalisme voorbereid: de vrouwen- en kinderarbeid, de ontbinding van het patriarchale gezin door het kapitalisme nemen in de moderne maatschappij onvermijdelijk de meest vreselijke, katastrofale en afschuwelijke vormen aan. Niettemin 'schept de grote industrie met de beslissende rol, die zij de vrouwen, jeugdige personen en kinderen van beiderlei kunne in het maatschappelijk georganiseerde produktieproces buiten de sfeer van de huishouding toebedeelt, een nieuwe economische grondslag voor een hogere vorm van het gezin en van de verhouding tussen beide geslachten. Het is uiteraard even onzinnig de christelijk-Germaanse vorm van het gezin als absoluut te beschouwen als de oudromeinse vorm of de oudgriekse of de oosterse, die onderling overigens een geschiedkundige ontwikkelingsreeks vormen. Even duidelijk is het dat de samenstelling van het gecombineerde arbeidspersoneel uit individuen van beiderlei kunne en van de meest uiteenlopende leeftijdsgroepen, een samenstelling die in haar primitief grove, kapitalistische vorm, waar de arbeider er voor het produktieproces, maar het produktieproces er niet voor de arbeider is, pesthaard is van verderf en van slavernij, onder passende omstandigheden omgekeerd moet omslaan in een bron van humane ontwikkeling.' ('Das Kapital', I, slot van het 13de hoofdstuk.) Het fabriekssysteem laat ons de 'kiem van de opvoeding van de toekomst zien, waarin voor alle kinderen boven een bepaalde leeftijd produktieve arbeid verbonden zal zijn met onderricht en gymnastiek, niet alleen als een methode tot opvoering van de maatschappelijke produktie, maar als de enige methode tot voortbrenging van volledig ontwikkelde mensen' (ter zelfder

plaatse). Het socialisme van Marx plaatst ook de vraagstukken van de nationaliteit en van de staat op dezelfde historische grondslag, niet alleen in de zin van louter een verklaring van het verleden, maar ook in de zin van het onbevreesd vooruitzien naar de toekomst en van koene praktische werkzaamheid voor het verwezenlijken van die toekomst. De naties zijn een onvermijdelijk product en een onvermijdelijke vorm van het burgerlijke tijdperk der maatschappelijke ontwikkeling. Ook de arbeidersklasse kon niet sterk, niet volwassen worden en zich formeren zonder 'zichzelf als natie te constitueren', zonder 'nationaal' te zijn ('zij het dan ook geenszins in de zin van de bourgeoisie'). Doch de ontwikkeling van het kapitalisme verbreekt meer en meer de nationale slagbomen, heft de nationale afzondering op en doet voor de nationale antagonismen die van de klassen in de plaats komen. Het is in de ontwikkelde kapitalistische landen dan ook volkomen waar dat 'de arbeiders geen vaderland hebben' en dat de 'verenigde actie' van de arbeiders althans van de geciviliseerde landen voor het proletariaat 'een van de eerste voorwaarden van zijn bevrijding' is. ('Het Communistisch Manifest'.) De staat, deze georganiseerde macht, werd op een bepaalde trap der maatschappelijke ontwikkeling een noodzakelijkheid, toen de maatschappij opgedeeld werd in onverzoenlijke klassen, toen zij niet meer kon bestaan zonder een 'macht' die schijnbaar boven de maatschappij staat en zich tot op zekere hoogte daarvan heeft afgezonderd. De staat, die midden in het conflict van de klassen is ontstaan, wordt 'de staat van de machtigste, economisch heersende klasse, die door zijn tussenkomst ook de politiek heersende klasse wordt en zo nieuwe middelen verwerft om de onderdrukte klasse er onder te houden en uit te buiten. Zo was de antieke staat voor alles een staat van slavenbezitters ter onderdrukking van slaven, zoals de feodale staat het orgaan was van de adel tot onderdrukking van lijfeigene en horige boeren, en de moderne parlementaire staat een werktuig is tot uitbuiting van de loonarbeid door het kapitaal.' (Engels in 'De oorsprong van het gezin,

van de particuliere eigendom en van de staat', waarin hij zijn opvattingen en die van Marx uiteenzet.) Zelfs de meest vrije en vooruitstrevende vorm van de burgerlijke staat, de democratische republiek, ruimt dit feit geenszins uit de weg, doch wijzigt slechts zijn vorm (verbond tussen regering en beurs, corruptie – directe en indirecte – van de ambtenaren en van de pers enz.). Het socialisme, dat tot opheffing van de klassen leidt, leidt daarmee tegelijkertijd tot opheffing van de staat. 'De eerste daad', schrijft Engels in de 'Anti-Dühring', 'waarbij de staat werkelijk als vertegenwoordiger van de gehele maatschappij optreedt – de inbezitting van de produktiemiddelen in naam van de maatschappij – is tegelijk zijn laatste zelfstandige daad als staat. Het ingrijpen van een staatsmacht in maatschappelijke verhoudingen wordt op het ene gebied na het andere overbodig en slaapt dan vanzelf in. In plaats van de regering over personen komt het beheer over zaken en het leiden van produktieprocessen. De staat wordt niet "afgeschaft", hij sterft af.' 'De maatschappij, die de produktie op grondslag van vrije en gelijke associatie van de producenten opnieuw organiseert, zal de hele staatsmachinerie een plaats inruimen die haar dan zal toekomen: in het museum van oudheden, naast het spinnewiel en de bronzen bijl.' (Engels in 'De oorsprong van het gezin, van de particuliere eigendom en van de staat'.)

Wat tenslotte de houding van Marx' socialisme ten opzichte van de kleine boeren betreft, die in het tijdperk van de onteigening der onteigenaars zullen blijven bestaan, moet gewezen worden op een verklaring van Engels, die de ideeën van Marx tot uiting brengt: '...wanneer wij in het bezit zijn van de staatsmacht, kunnen wij er niet over prakkizeren de kleine boeren met geweld te onteigenen (ongeacht of dit wel of niet met schadeloosstelling gepaard gaat), zoals wij dit met de grootgrondbezitters zullen moeten doen. Onze taak ten opzichte van de kleine boer is allereerst zijn particuliere bedrijf en particuliere eigendom te laten overgaan in coöperatieve eigendom, niet met geweld, maar door het voorbeeld en door tot dit doel maatschappelijke hulp te

verlenen. Op dat punt hebben we trouwens middelen genoeg om de kleine boer voordelen onder het oog te brengen, die hem nu al iets moeten zeggen.' (Engels, 'Zur Agrarfrage im Westen' ('Over het landbouwvraagstuk in het Westen'), uitgegeven door Alexejewa, blz. 17, Russische vertaling met fouten. Origineel in de 'Neue Zeit'⁶.)

De tactiek van de proletarische klassenstrijd

Marx, die het al in de jaren 1844-1845 een van de voornaamste gebreken van het oude materialisme had genoemd, dat het de voorwaarden van de revolutionaire praktische werkzaamheid niet wist te begrijpen en de betekenis ervan niet naar waarde wist te schatten, wijdde zijn gehele leven lang, naast zijn theoretische werk, onophoudelijke aandacht aan de vraagstukken van de tactiek van de proletarische klassenstrijd. *Alle* werken van Marx en in het bijzonder zijn in 1913 uitgegeven briefwisseling met Engels in vier delen leveren in dit opzicht geweldig materiaal. Dit materiaal is nog lang niet volledig verzameld, nog lang niet samengevat, onderzocht en bewerkt. Daarom moeten wij ons hier beperken tot heel algemene en korte opmerkingen, waarbij wij er de nadruk op leggen, dat Marx het materialisme zonder *deze* kant terecht als half, eenzijdig en levenloos beschouwde. Marx stelde de voornaamste taak van de tactiek van het proletariaat vast in strikte overeenstemming met alle grondgedachten van zijn materialistisch-dialektische wereldbeschouwing. Alleen door objectief rekening te houden met het totaal van de wederkerige betrekkingen van alle klassen zonder uitzondering van een gegeven maatschappij, en bijgevolg ook met de objectieve ontwikkelingstrap van deze maatschappij, alsmede met de wederkerige betrekkingen tussen die maatschappij en andere maatschappijen, kan men een grondslag vinden voor een juiste tactiek van de vooraanstaande klasse. Alle klassen en alle landen worden hierbij niet statisch, doch in hun dynamiek beschouwd, d.w.z. niet in een starre toestand, doch in beweging (waarvan de wetten voortspruiten uit de economische bestaansvoorwaarden van elke klasse). De beweging op haar beurt wordt niet alleen vanuit het standpunt van het verleden bekeken, maar ook vanuit het standpunt van de

toekomst, en wel niet volgens de platvloerse opvatting van de 'evolutionisten', die slechts langzame veranderingen zien, maar dialektisch. Men moet niet denken, schreef Marx aan Engels, 'dat in dergelijke grootse ontwikkelingen twintig jaren meer zijn dan een dag, hoewel er daarna weer dagen kunnen komen, waarin twintig jaren zijn samengevat' ('Briefwisseling', deel III, blz. 127). Op elke trap van ontwikkeling, op elk moment moet de taktiek van het proletariaat rekening houden met deze objectief onvermijdelijke dialektiek van de menselijke geschiedenis, doordat ze aan de ene kant van de tijdperken van politieke stagnatie of van zich in slakkengang voortbewegende zogenaamde 'vreedzame' ontwikkeling gebruik maakt om het bewustzijn, de kracht en de strijdvaardigheid van de vooraanstaande klasse te ontwikkelen, en doordat ze aan de andere kant heel deze activiteit richt op het 'einddoel' van de beweging der desbetreffende klasse en haar erop instelt deze klasse in staat te stellen de grote taken in de grote dagen 'waarin twintig jaren zijn samengevat' praktisch op te lossen. In deze kwestie zijn twee overwegingen van Marx bijzonder belangrijk: de ene in 'Elend der Philosophie' over de economische strijd en de economische organisaties van het proletariaat, de andere in 'Het Communistisch Manifest' over zijn politieke taken. De eerste overweging luidt: 'De grote industrie brengt een grote hoeveelheid elkaar onbekende mensen op één plek bijeen. De concurrentie verdeelt hen wat hun belangen betreft; maar het behoud van het loon, dit gemeenschappelijke belang tegenover hun patroon, verenigt hen tot een gemeenschappelijke gedachte van verzet – coalitie.' Daarop 'formeren de aanvankelijk geïsoleerde coalities zich... tot groepen en tegenover het steeds verenigde kapitaal wordt het in stand houden van de associaties voor hen noodzakelijker dan dat van het loon... In deze strijd – een waarachtige burgeroorlog – verenigen en ontwikkelen zich alle elementen voor een komende veldslag. Eenmaal op dit punt aangeland, neemt de coalitie een politiek karakter aan.' Hier hebben we program en taktiek van de economische strijd en van

de vakbondsbeweging voor de komende tientallen jaren, voor heel de langdurige periode van voorbereiding van de krachten van het proletariaat op 'een komende veldslag'. Hierbij komen nog de talrijke verwijzingen, waarin Marx en Engels aan de hand van het voorbeeld der Engelse arbeidersbeweging hebben laten zien hoe de industriële 'voorspoed' tot pogingen leidt 'het proletariaat te kopen' ('Briefwisseling' met Engels, I, 136), het af te leiden van de strijd; hoe deze voorspoed in het algemeen de arbeiders 'demoraliseert' (II, 218); hoe het Engelse proletariaat 'verburgerlijkt, zodanig dat deze meest burgerlijke van alle naties' (de Engelse) 'het er tenslotte op schijnt aan te leggen, een burgerlijke aristocratie en een burgerlijk proletariaat naast de bourgeoisie te bezitten' (II, 290); hoe daaruit de 'revolutionaire energie' 'verdamp't' (III, 124); hoe men meer of minder lang moet afwachten tot 'de Engelse arbeiders zich bevrijden van hun schijnbare bourgeoisbesmetting' (III, 127); hoe de Engelse arbeidersbeweging 'het mettle (vuur) van de oude Chartisten'⁷ ontbreekt (1866; III, 305); hoe de Engelse arbeidersleiders een soort van tussending worden 'tussen de radikale bourgeoisie en de arbeiders' (over Holyoake, IV, 209); hoe als gevolg van de monopoliepositie van Engeland, en zolang deze monopoliepositie niet in elkaar stort, 'de British working man (Britse arbeider) nu eenmaal niet verder wil' (IV, 433). De tactiek van de economische strijd in verband met de algemene loop (*en afloop*) van de arbeidersbeweging wordt hier beoordeeld vanuit een bewonderenswaardig breed, alzijdig, dialektisch, waarlijk revolutionair standpunt.

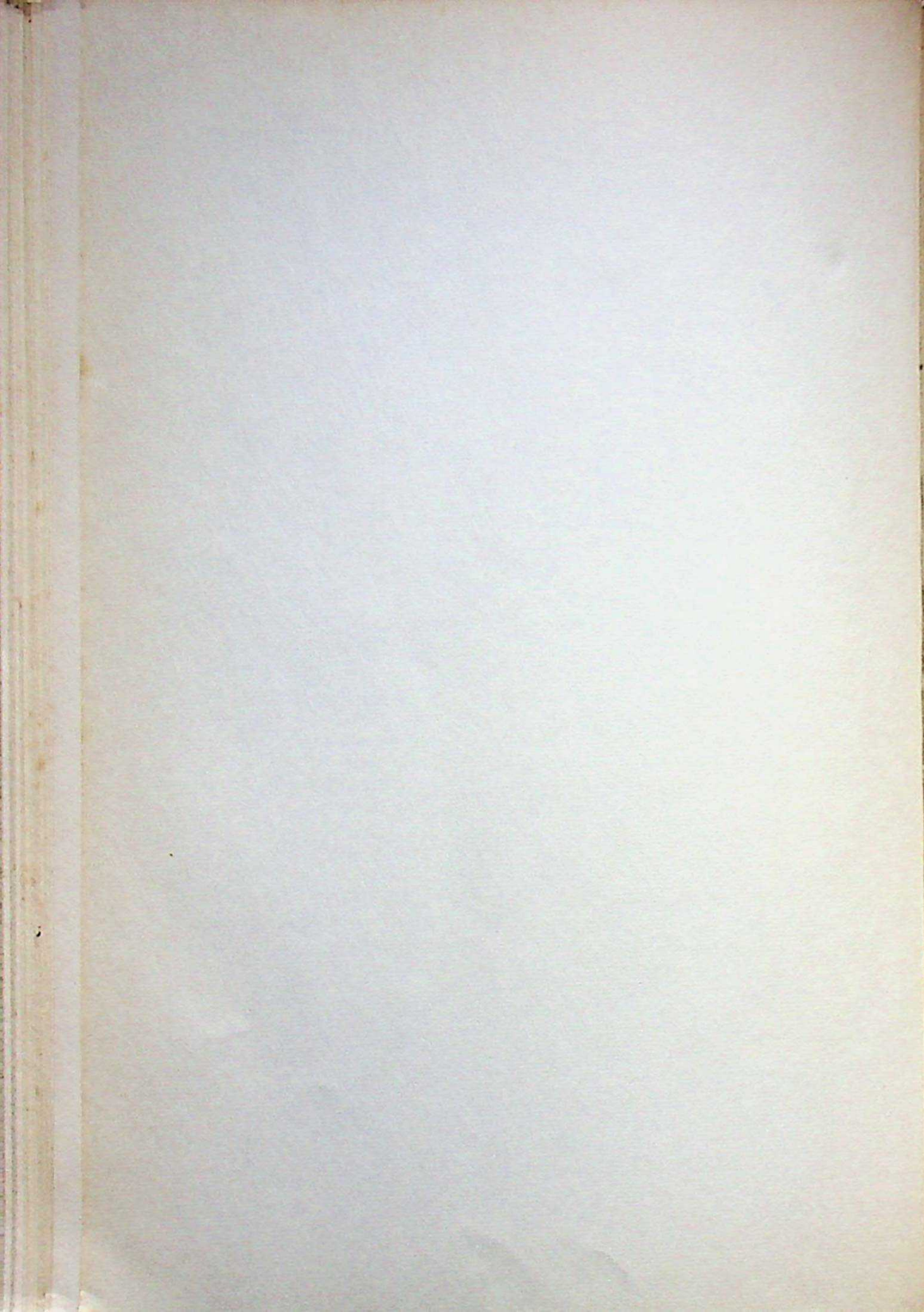
In 'Het Communistisch Manifest' wordt inzake de tactiek van de politieke strijd de grondstelling van het marxisme opgesteld: 'Zij' (de communisten) 'strijden voor het bereiken van de naastbijliggende doeleinden en belangen van de arbeidersklasse, maar zij vertegenwoordigen in de tegenwoordige beweging tegelijkertijd de toekomst van de beweging.' Zodoende ondersteunde Marx in 1848 in Polen de partij van de 'agrarische revolutie', 'dezelfde

partij die de Krakause opstand van 1846 teweegbracht⁸. In Duitsland ondersteunde Marx in de jaren 1848/1849 de extreme revolutionaire democratie en hij heeft daarna nooit herroepen wat hij destijds over de tactiek had gezegd. Hij beschouwde de Duitse bourgeoisie als een element, dat 'bij voorbaat geneigd was tot verraad tegenover het volk' (alleen een bondgenootschap met de boeren zou het de bourgeoisie hebben mogelijk kunnen maken haar taken volledig te realiseren) 'en tot een compromis met de gekroonde vertegenwoordiger van de oude maatschappij'. We geven hier de door Marx opgestelde analyse van de klassepositie van de Duitse bourgeoisie in het tijdperk van de burgerlijk-democratische revolutie – overigens een schitterend voorbeeld van het materialisme, dat de maatschappij in haar beweging beschouwt en daarbij niet alleen van die kant van de beweging, die *achterwaarts* gericht is: '... zonder geloof in zich zelf, zonder geloof in het volk, morrend naar boven, sidderend naar beneden... geïntimideerd door de wereldstorm... energie in geen enkele richting, plagiaat in alle richtingen... zonder initiatief... een vernalledigde grijsaard, die zich gedoemd zag in zijn eigen afgeleefde belang leiding te geven aan de eerste jeugdstromingen van een robuust volk...' ('Neue Rheinische Zeitung', 1848; zie 'Literarischer Nachlass', deel III, blz. 212.) Ongeveer 20 jaar later noemde Marx in een brief aan Engels (III, 224) als de oorzaak van het mislukken der revolutie van 1848, dat de bourgeoisie destijds aan de rust met de knechtschap de voorkeur had gegeven boven het loutere vooruitzicht van de strijd voor de vrijheid. Toen het tijdperk van de revoluties 1848/1849 ten einde was, trad Marx op tegen elk spelen met revolutie (Schapper-Willich en de strijd tegen hen) en verlangde hij dat men moest weten te werken in het nieuwe tijdperk, dat schijnbaar 'vreedzaam' nieuwe revoluties voorbereidde. In welke geest dit werk volgens Marx moest worden verricht, blijkt uit zijn beoordeling van de toestand in Duitsland ten tijde van de zwartste reactie, in 1856: 'The whole thing in Germany (De hele zaak in Duitsland) zal afhangen van de

mogelijkheid to back the Proletarian revolution by some second edition of the Peasants' war (de proletarische revolutie te ondersteunen door een soort tweede versie van de Boerenoorlog)'. ('Briefwisseling' met Engels, II, 108.) Zolang de democratische (de burgerlijke) revolutie in Duitsland niet voltooid was, richtte Marx in de tactiek van het socialistische proletariaat de volledige aandacht op het ontplooiën van de democratische energie van de boeren. Hij was van mening dat de houding van Lassalle 'objectief... het verraden van de gehele arbeidersbeweging aan de Pruisen' was (III, 210), onder andere juist omdat Lassalle de Jonkers en het Pruisische nationalisme in de hand werkte. Bij een gedachtenwisseling met Marx naar aanleiding van een voorgenomen gemeenschappelijke verklaring in de pers schreef Engels in 1865 'dat het in een overwegend akkerbouwland... een laagheid is uit naam van het industriële proletariaat uitsluitend te keer te gaan tegen de bourgeoisie, doch daarnaast met geen woord melding te maken van de patriarchale "ranseluitbuiting" van het plattelandsproletariaat door de grote feodale adel' (III, 217). In de periode van 1864 tot 1870, toen het tijdperk waarin de burgerlijk-democratische revolutie in Duitsland haar afsluiting vond ten einde liep, het tijdperk waarin de uitbuitersklassen in Pruisen en Oostenrijk er voor vochten deze revolutie op de een of andere wijze *van bovenaf* tot een afsluiting te brengen, veroordeelde Marx niet alleen Lassalle die met Bismarck 'geflirt' had, maar wees ook Liebknecht terecht die tot 'Austrofilie' verviel en het particularisme verdedigde; Marx verlangde een revolutionaire tactiek die even onverzoenlijk tegen Bismarck als tegen de Austrofielen streed – een tactiek die zich niet aanpaste bij de 'overwinnaar', de Pruisische Jonker, maar onverwijld de revolutionaire strijd tegen hem opnieuw ter hand nam, *en wel op de grondslag* die door de militaire overwinningen van Pruisen gegeven was. ('Briefwisseling' met Engels, III, 134, 136, 147, 179, 204, 210, 215, 418, 437, 440/441.) In het beroemde Adres van de Internationale van 9 september 1870 waarschuwde Marx

het Franse proletariaat voor een voortijdige opstand; toen de opstand desondanks uitbrak (1871), verwelkomde Marx geestdriftig het revolutionaire initiatief van de massa's, deze 'hemelbestormers' (brief van Marx aan Kugelmann). Een nederlaag van de revolutionaire actie in deze, evenals in vele andere situaties was vanuit het standpunt van het dialektische materialisme van Marx voor de gehele loop *en afloop* van de proletarische strijd een kleiner kwaad dan het afstand doen van een eenmaal ingenomen positie, dan het capituleren zonder strijd: zulk een capitulatie zou het proletariaat hebben gedemoraliseerd, zijn strijdvaardigheid hebben ondermijnd. Marx, die het gebruik van legale strijdmiddelen in tijden van politieke stagnatie en heerschappij van de burgerlijke legaliteit best op zijn waarde wist te schatten, veroordeelde in de jaren 1877/1878, na het uitvaardigen van de Socialistenwet⁹, op zeer scherpe wijze de 'revolutiefrases' van een Most, maar hij keerde zich niet minder heftig, zo niet nog heftiger, tegen het opportunisme dat zich destijds een tijdlang van de officiële sociaal-democratische partij had meester gemaakt, toen deze niet onmiddellijk kracht, standvastigheid en revolutionaire houding had getoond, noch de bereidwilligheid aan de dag had gelegd in antwoord op de uitzonderingswet over te gaan tot de illegale strijd. (Briefwisseling tussen Marx en Engels, IV, 397, 404, 418, 422, 424; vergelijk ook de brieven aan Sorge.)

Aantekeningen

- 1 W. I. Lenin begon aan het opstel '*Karl Marx*' voor het lexikon van de Gebroeders Granat in het voorjaar van 1914 in Ponoron (Galicië) en beëindigde het in november 1914 in Bern (Zwitserland). In zijn in 1918 geschreven voorwoord geeft Lenin, op zijn geheugen afgaande, het jaar 1913 op voor het schrijven van het opstel.

Het opstel werd met een door Lenin bijgevoegde 'Literatuurlijst' in 1915 gepubliceerd, met als ondertekening W. Iljin. Vanwege de censuur liet de redactie twee hoofdstukken vervallen, nl. 'Het socialisme' en 'De tactiek van de proletarische klassenstrijd', en bracht verscheidene veranderingen in de tekst aan.

De Uitgeverij 'Priboi' (De Branding) publiceerde het werk in 1918 met het voorwoord van Lenin als brochure, en wel volgens de tekst van het lexikon, maar zonder 'Literatuurlijst'.

Naar de volledige tekst van het manuscript werd het opstel pas in 1925 gepubliceerd in het verzamelwerk 'Marx, Engels, Marxisme'.

In de onderhavige uitgave is de 'Literatuurlijst' weggelaten.

- 2 De *linkse Hegelianen* of *Jong-Hegelianen* waren vertegenwoordigers van de linkervleugel van de school van Hegel, een idealistische filosofische stroming in Duitsland.

De Jong-Hegelianen ontkenden de objectieve wetten van de maatschappelijke ontwikkeling, de rol van de materiële produktie in de ontwikkeling van de maatschappij, alsmede de onvermijdelijkheid van de klassenstrijd daarin. Ze brachten de ideologie van het Duitse burgerlijke liberalisme van de jaren '30 en '40 van de vorige eeuw, alsmede de lafheid van de Duitse bourgeoisie en haar machteloosheid in de strijd tegen de grondpijlers van het feodalisme tot uitdrukking. Hun activiteit beperkte zich volledig tot revolutionaire frasen en dreigementen tegen de heersende klassen, alsmede tot oproepen.

Karl Marx en Friedrich Engels, die zich aanvankelijk bij de Jong-Hegelianen hadden aangesloten, traden als revolutionaire democraten op. Toen Marx en Engels van het idealisme naar het materialisme en van het revolutionaire democratie naar het communisme overgingen, onderwierpen zij de filosofie van de Jong-Hegelianen aan een alzijdige kritiek, brachten haar klassewortels aan het licht en toonden de volkomen wetenschappelijke onhoudbaarheid van deze filosofie aan.

- 3 *'Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe'*, dagblad dat van 1 januari 1842 tot aan zijn verbod door de Pruisische regering, per 1 april 1843, in Keulen verscheen. Het blad was gesticht door vertegenwoordigers van de Rijnlandse bourgeoisie, die tegenover het Pruisische absolutisme oppositioneel ingesteld waren. Ook enkele Jong-Hegelianen werden als medewerkers aangetrokken, onder wie Karl Marx. Vanaf oktober 1842 werd Marx hoofdredacteur. Het blad begon daarop een steeds duidelijker revolutionair-democratisch karakter aan te nemen. Op 17 maart 1843 trad Marx uit de redactie.
- 4 *'Bond der Communisten'* – eerste revolutionaire partij van het proletariaat, opgericht in de zomer van 1847 in Londen. De organisatoren en leiders van de Bond waren Karl Marx en Friedrich Engels, die in opdracht van de Bond *'Het Communistisch Manifest'* schreven. De Bond der Communisten speelde een grote historische rol als school van de proletarische revolutionairen, als voorganger van de Internationale Arbeidersassociatie (Eerste Internationale). De Bond bestond tot november 1852. De belangrijkste vertegenwoordigers ervan speelden later een vooraanstaande rol in de Eerste Internationale.
Zie ook F. Engels, *'De beginselen van het communisme'*, Pegasus, Amsterdam 1971.
- 5 *'Neue Rheinische Zeitung'* – werd van 1 juni 1848 tot 19 mei 1849 in Keulen uitgegeven onder leiding van Marx en Engels. Het blad speelde de rol van opvoeder van de volksmassa's en riep op tot strijd tegen de contra-revolutie. De vastberaden en onverzoenlijke houding van het blad, zijn strijd-bare internationalisme en zijn politieke onthullingen over de Pruisische regering en de machthebbers in het Rijnland maakten het blad tot doelwit van de aanvallen der reactie. In mei 1849 werd Marx het land uitgewezen en werden ook tegen de andere redacteurs maatregelen genomen. Het blad moest zijn verschijnen staken. Op 19 mei 1849 verscheen het laatste nummer (nr. 301) met rode inkt gedrukt.
- 6 Zie F. Engels, *'Die Bauernfrage in Frankreich und Deutschland'*.
'Die Neue Zeit' – theoretisch tijdschrift van de Duitse sociaal-democratie, dat van 1883 tot 1923 in Stuttgart verscheen. Diverse werken van Marx en Engels beleefden in dit tijdschrift hun eerste publicatie. Na de dood van Engels publiceerde het blad stelselmatig artikelen van revisionisten. Tijdens de eerste wereldoorlog nam het een centristisch standpunt in en ondersteunde het in feite de sociaal-chauvinisten.
- 7 *Chartisten* – aanhangers van het chartisme, de revolutionaire beweging van de Engelse arbeiders in de jaren 1836–1848, die strijd voerden voor het ten uitvoer leggen van het Handvest van het Volk (People's Charter) en wier eisen niet verder gingen dan de democratisering van Engeland.
- 8 Poolse revolutionaire democraten kwamen op 22 februari 1846 in opstand

in de vrijstaat Krakau, die na 1815 onder de gemeenschappelijke controle van Oostenrijk, Rusland en Pruisen stond. Zij vormden er een nationale regering en gaven een manifest uit over de afschaffing van de feodale lasten. De opstand werd begin maart 1846 bedwongen.

- 9 De Uitzonderingswet tegen de Socialisten, kortweg *Socialistenwet* genoemd, werd in 1878 door de regering-Bismarck uitgevaardigd ter onderdrukking van de arbeiders- en socialistische beweging. Ongeveer 350 sociaal-democratische organisaties werden in de periode, waarin de wet van kracht was, ontbonden; ongeveer 900 sociaal-democraten werden het land uitgewezen en 1500 werden er in de gevangenis geworpen. De sociaal-democratische partij ging illegaal verder; in het buitenland verscheen het centrale partijorgaan 'Der Sozialdemokrat' en er werden congressen gehouden. De invloed van de partij nam reusachtig toe: van 1878 tot 1890 werd het aantal stemmen, die bij verkiezingen voor de Rijksdag op sociaal-democratische kandidaten werden uitgebracht, drie keer zo groot. Onder druk van de massabeweging werd de wet in 1890 ingetrokken.

Inhoud

Voorwoord	7
Karl Marx (Korte biografische schets met een uiteenzetting van het marxisme)	11
De leer van Marx	17
Het filosofische materialisme	17
De dialectiek	20
De materialistische opvatting der geschiedenis	23
De klassenstrijd	26
De economische leer van Marx	29
De waarde	29
De meerwaarde	31
Het socialisme	44
De tactiek van de proletarische klassenstrijd	49
Aantekeningen	57
Illustraties	
Eerste bladzijde van het manuscript in Lenins handschrift	8

